

პროვინციაში
დინათ

ქვეყნის
საქართველოში

X. **ყოველკვირეული გაზეთი.** X.

№ 52

თბილისში, 25 დეკემბერი 1902 წლისა.

№ 52

გაზეთის ზანი: ერთი წლით თფილისში 7 მან., ნახევარი წლით 3 მ. 50 კან. თფილის გარეთ ერთი წლით 8 მან., ნახევარი წლით 4 მან., სამი თვით 2 მან., თითო ნომერი—15 კან.
ხელის-მოწერა მიიღება: თფილისში—«წერა-კითხვის გამავრ. საზოგადოების» კანცელარიაში და «კვალის» რედაქციაში, სხვაო-რის ქუჩაზე, № 35. ტელეფონი № 734.
ფოსტის ადრესი: Тифлисъ, Редакция «КВАЛИ».

შინაარსი: მეურნე და მეურნეობა, გ. მარშალაძისა.—სხვა-გან და ჩვენში, ა. წულუკიძისა.—შინაური მიმოხილვა.—სახსნო-ფრა დამე, მათხრობა და ეკლასიასა.—სამშობლოს ცხოვე, რეგულე-ტოსი.—შილდერის ზოგზ. ძირითადი თვისებანი. ი. გამართულისა.—განცხადებანი.

საბოლოო, სამეცნიერო და სალიტერატურო
ნახაზიანი გაზეთი

„კ ვ ა ლ ი“

(წელიწადი მეურთმეტი)

გამოვა 1903 წელსაც ყოველ კვირა დღეს 1—3 თაბახამდე. გაზეთი წლიურათ ღირს თფილისში 7 მან., თფილისს გარეთ 8 მან., ნახევარი წლით თფილისში 3 მ. 50 კ., თფილისს გარეთ 4 მან., ხელთ სამი თვით 2 მან. თითო ნომერი სამ შაურათ. ადრესის გამტრვლა თფილისს გარეთ ღირს ორ აბახათ.

ხელის მოწერდებს შეუძლიათ წლისიფული ნაწილ-ნაწილათგ შემაიტანონ.

ხელის მოწერა მიიღება: თფილისში, წერა-კითხვის საზოგადოების კანცელარიაში (სახსნლის ქუჩა, თაკად-აზნურობის ქარვასლა), რკინის გზის სადგურზე ზირველი კლასის ბუფეტში ესტ. ჩხარ-ტიშვილთან და თვით „კვალის“ რედაქციაში.

ქუთაისში: მიტროფანე ლადიქსთან, ვ. ბუჯანუაშვილის წიგნის მაღაზიაში და ქუთ. გამომცემელ ამხანაგობის კიოსკში; ბათუმში სწორიდან ჭკლისის წიგნის მაღაზიაში; აზურგეთში და ახალ-სე-ნაკში—კ. თაკართქილასის წიგნის მაღაზიაში; ჭიათურაში—კა-ლისტრატე ჭიჭინაძესთან და გერასიმე ბუქაძესთან; ყვრილასში—ივანე არდიშვილთან; დაბა ხონში—სახსნო სამკითხველადში. ძველ-სენაკში—არსენ წითლიძესთან; აზურგეთში—დამენტი შავიშვილ-თან; საბუნაში—დემიტრი მეტაძესთან.

ფოსტის ადრესი: Тифлисъ, Редакция „КВАЛИ“.

მეურნე და მეურნეობა.

IV

ერის შინაგან იურიდიულ განვითარებას, როგორც ეს უკანასკნელ წერილში გავარკვიეთ, თან მოსდევს მისი გარე-განი ორგანიზაცია, გარეგანი ერთგვარი დაწყობილება, რო-

მელშიაც ხალხის ყველა ძალები თავს იყრიან, ისვენებთან და ერთ განსაზღვრულ მიმდინარეობას ღებულობენ. ეს არის ორგანიზაცია უფლების, რომლის წარმომადგენელი, გამომ-ხატველი და ცხოვრებაში გამტარებელი სახელმწიფოა. მაშა-სადამე ორგანიზაცია უფლების არის იმავე დროს ორგანიზა-ცია სახელმწიფო წყობილების.

რა არის უფლება?

უფლება არის არსებული ნივთიერი და საზოგადოებრი-ვი ურთიერთობის იურიდიული გამოხატულება. და რადგანაც ყოველ ხანას თავისი საკუთარი ნივთიერი და საზოგადოებრი-ვი ურთიერთობა აქვს, აქვს ამიტომ თავისი საკუთარი უფლე-ბაც. თანახმად ამისა, საშუალო საუკუნოებში მეფობდა უფ-ლება ფეოდალური. ახალ საუკუნოებში—უფლება პოლიცი-ური. დღეს კი—უფლება მოქალაქობრივი. განვიხილოთ თვითფული ცალ-ცალკე.

უფლება ფეოდალური. შემცდარია ის აზრი, რომ ფეოდა-ლურ დროს ვითომ არავითარი წეს-რიგი არ არსებულებოდა და ყოველივე უთავბოლოთ წარმართულებოდა. ბირ-იქით, არა-სოდეს ისეთი ჩამოყალიბებული და განკერძოვებული წესები არ ყოფილა, როგორც იმ დროს მეფობდა და რაც წინა წერილში ნათელ ვყავით. მხოლოდ ყველა ამის სათავეს წარ-მოადგენდა თვით ფეოდალი. მისგან მომდინარეობდა ყოველ ნაირი საბატონ-საშინაყო წესები და, მაშასადამე, უფლების ერთათ ერთი წყარო ის უნდა ყოფილიყო. მაგრამ ეს იმას კი არ ნიშნავს, რომ რანაირი უფლებაც მოეჭიფებოდა, იმ-ნაირათ შემოიღებდა. არა, ის თვითონ ემორჩილებოდა გაბა-ტონებულ ურთიერთ შორის დამოკიდებულებას და იქიდან ვერ ამოხტებოდა ისე, რომ თავისი საკოცხლე არ მოესპო. მაგ., მაშ არ შეეძლო ყმების განთავისუფლება, რადგანაც უა-მისოთ ვერც ის და ვერც ყმა ვერ იცხოვრებდა, არ შეეძლო შარა გზაზე მშვიდობიანი მოგზაურობის დამყარება, რადგა-ნაც ამით ცხოვრების ერთი წყარო მოაკლდებოდა და ლაჩ-რობის სახელსაც მოიხვეჭდა და სხვ. ერთი სიტყვით, ფეოდა-ლი მეცადინეობს თავის სამფლობელოში ისეთი წეს-რიგი

მარტის 25

განამტკიცოს, რომელიც მის ანოქებს ბატონობას და სხვებს
კი ყურმოქრილ მორჩილებას. და რადგანაც ამასვე მეცადი-
ნეობს მისი მეზობელი ფეოდალი, ადვილათ შეიძლება მათი
ინტერესი ერთმანეთს მოხვდენ და განხეთქილება ჩამოვარდეს.
ერთი უფლება ითვლება მეორის უფლებით და თუ ამტყდა-
რი დავა ნება-ყოფლობით არ თავდება, ორივე მხარე ძალას
ხმარობს და ხმლით ისაკუთრებს უფლებას. ასევე ხდება
თვის საბატონოშიაც. აქაც ის წინააღმდეგათ სჯის და ურჩინი
ძალდატანებით მოყავს მორჩილებაში. ცხადია, ფეოდალური
უფლებების დაცვის ერთათ ერთი იარაღი სისხლი და ხმალია;
და აი, ამიტომ ამ უფლებას „მუშტის უფლება“ დაერქვა.
მუშტი ნიშნავს ძალას, ხოლო ძალა კი ყოველგან და ყო-
ველთვის უფლების ერთათ ერთი სათავეა. განსხვავებაა მხო-
ლოთ ამ ძალის ორგანიზაციაში. ფეოდალურ დროს ძალას
წარმოადგენდა ფეოდალის სიმდიდრე და სიყოჩაღე. მეტი ვა-
სალი და მეტი რაინდობა—აი მაშინდელი ძალის ორგანიზა-
ცია. აქედან მომდინარეობდა იმ დროის იურიდიული ნორმა.
მთელი მერმინდელი უფლების განვითარება მდგომარეობს
ძალის ორგანიზაციის განვითარებაში: ვის ხელშიაც გადადის
ძალა, მის ხელში გადადის უფლება და კანონმდებელიც ის
ხდება. ხოლო ძალას იძენს ის, ვინც დრო გადასულ წყობი-
ლებას ეწინააღმდეგება და ახალ, დროს შესაფერ წყობილე-
ბას ემხრობა. ასეთ ძალას მაშინ წარმოადგენდა ქალაქი და
მისგან წარმოშობილი პოლიციური წყობილება.

უფლება ხალხიყურა. ვაჭრობის მიუკილებელი პირობაა
კალაბიანი მიმოსვლა. თუ კი შარაზე გაუქარცავათ ვერა-
ვინ გაივლის, რა ვაჭრობა იქნება იქ შესაძლებელი. ამისათ-
ვის საქონლის გადატან-გადმოტანა ხდებოდა შეიარაღებული
ვაჭრების საშუალებით, რომელნიც ყოველ წუთში მზათ
იყვენ ხმლისათვის ხმალი დაეხვედრებოდათ. ასეთ შეიარაღე-
ბულ და შეგროვილ ვაჭრების მოგზაურობას ერქვა ქარავანი.
საშუალო საუკუნოებში ქალაქების და ქვეყნების შემაერთე-
ბელი ბილი ქარავანი იყო. მაგრამ ნელ-ნელა ფეოდალებიც
მიეჩვიენ ფულის ხმარებას და ვაჭრობა სასარგებლოთ დაინა-
ხეს. ვაჭრები იმათ აძლევდენ გადასახადებს, ასესხებდენ ფულს,
მიყიდდენ უცხო საქონელს და ყველა ამისათვის მფარველო-
ბას თხოვდენ. ის ფეოდალი, რომელმაც ეს ადრე შეიგნო
და ქალაქებს მიეკედლა, ჩქარა გამდიდრდა და სხვა ფეოდა-
ლები დაიჯანა. ახლა ის შეიქმნა ქვეყნის მოწინავე მეთაური
და ახალი წეს-რიგის შემომღები. მან თანდათან მოიპოვა
მეტი ძალა, მეტი პატივი და გახდა ძლიერ მეფეთ. მეფემ
პირველ ყოვლისა მოიწადინა ყაჩაღობის და დარბევის მოს-
პობა, ამისათვის ყარაულები დააყენა გზებზე და გამვლელ-
გამომვლელთ ქონაგობა გაუწია. მან დაიწყო სასტიკათ დას-
ჯა ქურდების, კაცის მკვლელების, სხვისი საკუთრების დამ-
ჩემებელის—ერთი სიტყვით, საზოგადო მშვიდობიანობის დამ-
მარტველების. ყველა ამას მე-XV საუკუნეში საფრანგეთის
ხალხმა უწოდა გაწეს-რიგება, გაფაქიზება. გაწმენდა, ფრანგულ
ლათ *polir* (პოლირ), *policer*, ხოლო განწმენდელი *police*,
პოლიცია. ცხადია, პოლიცია მაშინ ქვეყნის საყვარელი და
სანატრელი მოვლენა უნდა ყოფილიყო. ის გამოიწვია ძველ
ფეოდალურ ძალადობამ და ერთიანათ მიმართულიყო მის
წინააღმდეგ. მაშასადამე პოლიციისკენ იყო უმრავლესობის
თანაგრძნობა, დახმარება და პატივისცემა. პოლიციელის შე-
ურაცხყოფა ნიშნავდა მშვიდობიანობის შელახვას და ძველე-
ბური თავ-აშვებულების წაქეზებას. მაშასადამე, ახალი ცხოვ-
რების განვითარება მოითხოვდა პოლიციის გაღონიერებას და
პოლიციური წყობილების განმტკიცებას. ამისათვის კი საქი-
რო იყო ფული და მოხელეთა გამრავლება. სახელმწიფო
ხალხს ადებს გადასახადებს და მის აკრეფას ავალებს პოლი-

ციელებს. აი აქ ჩაიყარა საძირკველი ბიუროკრატისმილა. მი-
სი სამოქმედო სარბიელი თანდათან ფართოდება და
გავლენა ძლიერდება. ის დაებატონა არა მარტო კარად და
საკუთრების უზრუნველყოფის საქმეს, არამედ გერეხება
რეგისტრაცი, როგორც, მაგ., სკოლებს, სამსჯავროებს, ციხეებს
(რეფორმაციას შემდეგ) და სხვ. ყველა ამან, რასაკვირვე-
ლია, რიცხვი მოხელეთა გაამრავლა და მათი მთელი ორგა-
ნიზაცია შექმნა. ისინი ახლა გამოცალკევდენ დანარჩენ
მცხოვრებთაგან და შეადგინეს განკერძოებული ჯგუფი ანუ
კლასი, და შეიმუშავეს საკუთარი ტრადიცია. დაიწყეს გან-
კერძოებული ცხოვრება და შეიქმნენ დაპოუკიდებელი არა-
მოხელეთაგან. აქედან წარმოიშვა პოლიციური სახელმწიფო,
გერმანულათ *Polizeistaat*-ათ წოდებული. ამ ძალამ ალაგმა
ფეოდალები, მოსპო ერის პოლიციური დანაწილება, გააერ-
თა მთელი ერი, ჩააყენა საერთო წყობილების კალაპოტში
და მით განმტკიცა თავისი ძლიერება. გაეროიანების სურ-
ვილმა ისე გაიტაცა ახალი მოღვაწენი, რომ გააუქმეს ყოველ-
ნაირი თვითმართველობა და თვითმოქმედება. ყოველ კუთხე-
ში, ყოველ მივარდნილ სოფელშიაც კი მოხელე ჩადგა და
დაიწყო ბრძანებისამებრ მართვა. ახალმა წყობილებამ ძალის
მოპოვებასთან ერთათ მოიპოვა უფლება—უფლება ქვეშევრ-
დომთა სიკვდილის და სიცოცხლის. აქ არავინ იცის, ვის რა
უფლება აქვს, სად არის ერთი უწყების საზღვარი და სად
იწყება მეორე. შინაგან საქმეთა სამართველომ თვით მიითკი-
სა ყოველნაირი უფლება და სხვა უწყებას იმდენ უფლებას
აძლევდა, რამდენიც მისთვის ხელსაყრელი იქნებოდა. სამს-
ჯავროც კი მისი სურვილებისამებრ მოქმედებდა; ასე რომ
1705 წ. საფრანგეთის მწერალი ლამარლი თავის „*Traité
de la Police*“-ში პირველათ არკვევს სამსჯავროს მოვალეო-
ბას და ამტკიცებს: ის სრულიად დამოუკიდებელი უნდა იყოს
პოლიციისაგანო...

ყველა ამან ისე დასწია და დააქვეითა საფრანგეთის
ხალხი, რომ მე-XVII საუკუნის გასულს მეფე იძულებული
შეიქმნა განსაკუთრებული გამოძიება დაენიშნა ხალხის სილა-
ტაკის მიზეზების გამოსაკვლევათ. მეფის მთავარი კომისარი
გამოჩენილი ვოზანი თავის წიგნში „*Dime Royale*“-მთა-
ვარ მიზეზათ ასახელებს პირდაპირ და არა-პირდაპირ გადა-
დასახადებს და ამ გადასახადების აკრეფის საშუალებას. ეს
უკანასკნელი სოფლის ძირ-ბუდიანათ დარბევას მოასწავებს—
ამბობს ის, როცა თქვენ შედინართ ასეთ სოფელში, თქვენ
გვეგონებათ აქ მოხელენი კი არა მტერთა ლაშქარი შემოსე-
ულა და ნაცარ-ტუტა აუყენებიაო, და სხვ. მისი სიტყვით,
მთელი ერის ერთი მეთაფი მათხოვრობს, ოთხი მეთაფი
მათხოვრობის გზაზე დგას, მეორე ოთხი მეთაფი საშინელ
გაჭირვებაშია ვალები და პროცესების წყალობით, ხოლო
დანარჩენ ერთ მეთაფზე, რომელიც ათი-ათას ოჯახს ძლიერ
შეიცავს, შეიძლება ითქვას რომ, ცხოვრობს „გაუჭირებლათო
(*a l'air aise*)“. მეორე მაშინდელი გამომკვლვეი გრაფი
ბულენვილიე ამბობს: მოხელეებმა, სანამ მეფეს წა-
რუდგენდენ თავის მოხსენებებს ხალხის სიღარიბის შესახებ,
მოილაპარაკეს და შეთანხმდენ იმაში, რომ გაჭირება რაც
შეიძლება დაემაღათ და მეფეს ნამდვილი მდგომარეობა არ
გაეგო, რადგანაც კარგათ იცოდენ, ამ არეულ-დარეულო-
ბის მიზეზი თვითონ იყვნო. მიუხედავათ ამისა მათ მიერ
შეკრებილი ცნობები განსაკვირვებელია. პიკარდიის მოხელე
სწერს თავის მოხსენებაში: „აქაური შალეულობის ფაბრიკა
ერთათ-ერთია მთელ სახელმწიფოში, მაგრამ მიუხედავათ ამი-
სა „მუშათა უმრავლესობა სიმშლით კვდება და იძულებუ-
ლია თავი დაანებოს ამ ხელობას, რადგანაც მატ-
ყლის გაძვირების გარდა, ჩვეულებრივი და არა ჩვეულებრი-

ვი გადასახადები აღემატებოდა მათ მოკვებას“. ორლენის პროვინციაში ვაჭრობა იმდენათ დაცემულია, გადასახადი იმდენათ მრავალ-ნაირია, რომ რიცხვი ვაჭართა ნაკლებია (6187), ვინემ მოხელეთა რიცხვი (ესენია 7,747). რაც შეეხება სასოფლო მეურნეობას, განაგრძობს იგივე ავტორი, „თუმცა ეს მხარე საუკეთესო მოსავლიანია პურით, მაგრამ გლეხი მაინც იძულებულია იკვებოს ქვრათ და ქვავით. უშმ-ლიდრესს შეუძლია მხოლოდ შაშხი თევზი ან ხორცი იკვლოს ხანდახან წელიწადში. ვენახის პატრონი გლეხები სვამენ წყლიან ღვინოს, რომ შეიძლოს გაუქვვენ გადასახადებს და ოჯახის მიუცილებელი საჭიროებები დააკმაყოფილონ“. რუენის 700,000 მცხოვრებში მხოლოდ 50,000 სკამს საკმაო პურს და არ წვება ჩაღაზე. დანარჩენნი სიმშრომენ და საგებ-სახურავათ ჩაღა აქვთ. (იხ. გრაფ ბულენვილეს „Etat de la France“. პირველათ დაიბეჭდა 1727 წ. ლონდონში).

ერთი სიტყვით, ახალი წყობილება, როგორც პირველათ დიდათ პროგრესიული და სასარგებლო იყო, ბოლოს და ბოლოს ტვირთათ დააწვა მთელს ერს და ვაჭირებაში ჩაადგო ნაციონალური წარმოების ყველა დარგი. ამან შებორკა ნივთიერი განვითარება საზოგადოათ და სასოფლო მეურნეობა კერძოთ, კრიზისი ვაჭრობაში, მრეწველობაში, — აი სურათი ეკონომიური მდგომარეობის. მეთვრამეტე საუკუნის გასულს რადიშევის ამხანაგი კუტუზოვი სწერდა: ვაი იმ მხარეს, სადაც მოქალაქეთ და საქმეებს განაგებენ არა კანონებით, არამედ ქვემეგრდომნი... თვითოეულ ამათვანს თავის თავი ბრძნათ გამოაქვს... და ამიტომ შეიდ ძიძას ბავში უკვდება...*) და მართლაც, თვითოეული პირი, თუნდაც ბრძენი იყოს, უქველათ გადააქარბებს თავის უფლებებს სხვების საქმეთა მართვაში, თუ კი ის თავისი სურვილით და არა კანონით ხელმძღვანელობს. კანონი უნდა იყოს ის მზღვარი, რომლის იქით წყდება ერთის უფლება და იწყება მეორის. თავის ქეიფს თუ უქეიფობას, ხალხს თუ უხალისობას — ერთი სიტყვით პირად სურვილებს და გულისთქმას აქ ადგილი არ უნდა ქონდეს. კაცი უნდა იყოს დამოკიდებული არა კაცისიგან, არამედ კანონისაგან. თვითეულ პირს, თვითეულ წევრს საზოგადოებისას განსაზღვრული უნდა ქონდეს მისი უფლება, რის დარღვევა დაუსჯელათ არავის ჩაუვლის. და აი, ასეთი წყობილების დამყარება ნიშნავს გაუქმებას პოლიტიური უფლების და გამეფებას მოქალაქობრივის.

უფლება მოქალაქობრივი. როცა ნივთიერ და საზოგადოებრივ მსვლელობას წინ ეღობება ძველი იურიდიული ნორმა, როცა ცხოვრების შინაარსს ხვდება მისი გარეგანი გამოხატულება და მატერიალურ ურთიერთობას აღარ შეეფერება უფლებრივი ზედშენობა, ამჟამად, პირველმა უნდა ვადმოხეთქოს და ახალი უფლებრივი განწყობილება შექმნას. ამნაირათ დაიბადა ძველი პოლიტიკური სახელმწიფოსაგან თანამედროვე უფლებრივი სახელმწიფო, გერმანიაში Rechtsstaat-ათ წოდებული. ეს წყობილება იტოვებს ძველი წყობილებისაგან ყველა პროგრესიულ მხარეებს, უარყოფს რეგრესიულს. ის რაც მიმართული იყო ფეოდალურ ძალმომრეობის და მისი ნაშთის წინააღმდეგ (ყაჩაღობა, ქურდობა, ცარცვა და სხ.) — რასაკვირველია, მიმართულია დღესაც, მხოლოდ ისე კი, რომ ამან არ შეღახოს კერძო პირთა თავისუფლება და არ შებორკოს ადამიანის თვით-მოქმედება. განსაზღვრა იმის, თუ რანაირათ შეიძლება მეტი მოქმედებასთან მეტი წესიერება იყოს დაცული — ერთიანათ ეკუთვნის მოქალაქობრივ უფლებას. სრული თანასწორობა უფლებით, საზოგადო ძალებისათვის თაოსნობის მინიჭება, კერძო პირთა და ჯგუფთა სამო-

ქმედო სარბიელის გაგანიერება, ადამიანის კანონისაგან (და არა ადამიანისაგან) დამოკიდებულება, ამ კანონის თვითეულის მიერ შეგნება და მისი ბნელის მოყვარეობის აღიქმა... — აი უფლებრივი სახელმწიფოს მთავარი უფლებრივი უფლებრივი თვითეულმა წევრმა იცის, რის ვაკეთების ნება აქვს და რის არა, რა უფლებით არის აღჭურვილი და რა ადგილი უკავია სახელმწიფოში. კაცი კაცზე აღარ ბრძანებლობს, მაშასადამე თვითნებობაც შეუძლებელია. აქ ვერავინ იტყვის ასეა ჩემი ქეიფი და ასე მოიქეცით. აქ იტყვიან: ასე ითხოვს კანონი და ასე უნდა მოიქეცო. თვითნებობის აღაგას დგება კანონიერება. ერთი სიტყვით კაცი კაცზე პირდაპირ აღარ ბატონობს, როგორც ეს ძველ წყობილებაში; უფლებით ბატონობა მოისპო, მაგრამ არის ბატონობა ქონებით, რის შეცვლა მომავალი წყობილების საქმეა. ამ ხანათ მოწინავე ერთი ამ უკანასკნელისათვის იბრძვიან, ხოლო უკან ჩამორჩენილნი კი იძულებული არიან პირველისათვისაც იბრძოლონ.

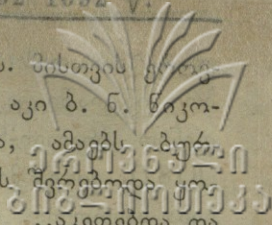
გ. მარშალაძე.

სხვაგან და ჩვენში*)
(გაგონით)

ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების ვითარება განსაზღვრულ ისტორიულ კალაპოტში ჩადგა. ძველი ეკონომიური ურთიერთობა ძირიანათ შეიცვალა და მედიდურათ მთის წვერებიდან ვადმომცქერალ კოშკში კარჩაკეტილ მებატონის უფროსობა ახალმა წოდებამ დაიუფლა. ფეოდალის მაგიერ დღეს ცხოვრებას ბურჟუა მეთაურობს. ამ მეთაურობის ზრდა-განვითარება თვალსაჩინო ტენდენციაა თანამედროვე „ქართლის ცხოვრებისა“; მის წინააღმდეგ სამწერლო ასპარეზზე ბრძოლით მოქანცულნი ჩვენი პუბლიცისტები ხშირათ თვითონვე უწყობენ ხელს საკუთარი ძალღონით ამ ვითარების დაკვიდრებას და ხან ვამოშვებით „თვლისელებს“ ლალადი მხოლოდ და უკანასკნელი გაბრძოლებათ „სიკვდილით დასჯილისა“. ამას ჯერ კიდევ 1894 წელსაც კარგათ გრძნობდა ჩვენი პუბლიცისტი ბ. ნ. ნიკოლაძე, როცა „მოამბის“ მე-VIII №-ში ამბობდა: „ჩვენი წარმატება თხოულობს, რომ რაც შეიძლება მალე, რაც შეიძლება ბლომათ, იზრდებოდეს ჩვენში იგრეთ წოდებული შკაჰისა დასა**“ (среднее сословие). მართალია, ვინც ევროპიულ სწავლას თუთიყუშსავით კითხულობს, ვისაც მისგან ცოდნა და აზრი კი არა, მარტო სახელები, მარტო სიტყვები გამოაქვს, ის იუცხოვებს ამ ჩვენს მოსაზრებას. თქვენ ევროპის მეცნიერებისაგან დაწუნებული ბურჟუაზია მოგწონთ, გენატრებათ, გაიკვირვებენ. დიად, გვენატრება ჩვენთვის დი არა ევროპისათვის „...“ ერისა ჭქვეყნის გამოშყვანი სიღარიბესა და მონობისაგან, უმეცრებისა და უსწორ-მასწორობისაგან ყოველთვის და ყოველგან მარტო ეს საშუალო დასი, ბურჟუაზია, ყოფილა და იქნება. ყოველად შეუძლებელიც არის, რომ ეს სხვაფრივ იყოს. მართალია ამანებს ბურჟუაზია უფრო საკუთარი სარგებლობისათვის შვრება ყოველთვის: სიმართლეს ის იმიტომ აარსებს, წესს და თავისუფლებას იმიტომ ეძებს, რომ უამისოდ ის თავად მძღვარის მსხვერპლათ იქცეოდა... ამ სიტყვების შემდეგ თითქმის ათმა წელმა განვლო და ამ ხნის განმავლობაში „დაწუნებული ბურჟუაზიის“ ზრდასა და განვითარებას ისე შევეჩვიეთ, რომ თამამათ შეგვიძლია ვანუგეშოთ ჩვენი პუბლიცისტი, დღეს მის სიტყვებს აღარ გაიკვირვებენ, მხო-

*) ეს სტატია ამოღებული და გადაკეთებულია ავტორის ვრცელი წერილიდან, რომელიც ამ წამათ ვერ იბეჭდება.
**) კურსივი ყველგან ავტორისაა.

*) „Миръ Божій“ № 11. გვ. 296. 1902 წ.

ლოდ შეიძლება ვინმემ „შუათანა დასის“ მოტრფილეს ამ ჟამათ შეეკითხოს: რას აკეთებს, ანუ რა შეუძლია გააკეთოს მან ჩვენთვის? დიად, დღეს როცა შუათანა დასის ზრდა ჩვენში ყველასათვის ცხადზე უცხადესია, დროა გამოვარკვიოთ მისი მნიშვნელობა ჩვენ ცხოვრებაში, ჩვენი ეროვნული თვითცნობიერების ასალორძინებლათ. და სწორედ ამ კითხვით მივმართავთ ჩვენც ყველას, ვისაც კი საზოგადოებრივი ცხოვრება აინტერესებს და მისთვის მოქმედების უნარი აქვს. მართალია, ამის პასუხი ბ. ნ. ნიკოლაძის სულიერმა მემკვიდრემ არ. ჯორჯაძემ უკვე მოგვცა და გვაუწყა: ჩვენი ბურჟუაზია ყველაფერს გააკეთებს, რაც კი სხვაგან გაუკეთებია; განავითარებს ენას, შექმნის სამშობლო ლიტერატურას, დაამკვიდრებს ეროვნულ თვითცნობიერებას, აალორძინებს საწარმოვო ძალებს ქართულ ნიადაგზე და მით ქვეყანას ქონებრივ და გონებრივ ზრდას უქადის. ამასთვის საჭიროა ჩვენც ხელი შევეწყუთოთ მას; მხოლოდ იმიტომ ავტორი „საერთო ნიადაგის“ ძიებას შეუდგა და ამ ძებნაში ის ოცნების სამეფოში დაგვეკარგა, ჩვენ კი ისე; „უნიდაგოთ“ დავრჩით, რის გამო იძულებული ვართ ჩვენვე ვუბასუხოთ ჩვენ მიერ წამოყენებულ კითხვებს.

„რა აკეთა, რას შვრებოდა“ ევროპის ბურჟუაზია ეროვნული კულტურის განსავითარებლათ, დედა ენის გასამდიდრებლათ, სამშობლო ნიადაგზე მეცნიერების დასამკვიდრებლათ, სამშობლო მწერლობის ასალორძინებლათ?

ინგლისის ერის ყველა ელემენტები, ყველა კლასები ერთ ენაზე ლაპარაკობენ, ერთ ენაზე სწერენ, აზროვნობენ და ამ ენისა და მწერლობის განვითარება მათი ეკონომიური წინააღმდეგობის გათვითცნობიერება იყო. ენის განმავითარებელი, წინ წამწევი აქ უმთავრესათ ბურჟუაზია უნდა ჩაითვალოს: ის ანვითარებდა ეროვნულ ნიადაგზე მეცნიერებას, აუქიხებდა მწერლობას, ზრდიდა და ამდიდრებდა მას. ეს ასეც უნდა ყოფილიყო, რადგან მხოლოდ ეს კლასი იყო უზრუნველყოფილი ცხოვრებაში, მას მოეპოვებოდა საშუალება და თავსუფალი დრო სწავლა-განათლებისათვის; ეს კი აუცილებლათ საჭირო იყო მისი სამრეწველო საქმეების მოსავარებლათ: მას სჭიროდა ვაჭრობა-მრეწველობის გაფართოება, ამისთვის სახელმწიფო ძალა მისი სურვილისამებრ უნდა მორთულიყო, მხოლოდ ამის მომართვა შესაძლებელი იყო ეროვნულ ნიადაგზე; მისთვის საარსებო კითხვას წარმოადგენდა განსაზღვრული ბაზარი, რომელსაც ვაჭრობაში მეტოქე ერების წინაშე უპირატესობა მისთვის უნდა მიეზლო, ის უნდა დაეჯილდოვებინა აუარებელი სიმდიდრით; ამისათვის თავისებურობა, ეროვნული თვითარსებობა აუცილებელი პირობა იყო მისი წინსვლის დასაქარებლათ; მას თავისი საკუთრება სამსაჯულოში დედა-ენაზე უნდა დაეცო, შვილი ამავე ენაზე აღეზარდა მოხელეთ, ვაჭრათ, მრეწველათ. ირგვლივ ყველგან დედა-ენა იყო გამეფებული. მწერლობაში მისი ინტერესების დაცვა დედა-ენის მომარჯვებას საჭიროებდა; სამეცნიერო ნაწარმოებნი, რომელიც მისი განვითარების უმთავრესს პირობას შეადგენდა, ან დედა ენაზე დაიწერებოდა ან დაუყონებლივ გადმოითარგმნებოდა. ერთი სიტყვით, მას უდგედა-ენოთ არსებობა არ შეეძლო, უიმისოთ ნაბიჯს ვერ გადადგმიდა წინ თავისი კეთილდღეობის განსამტკიცებლათ. თავისი ენის დაცვა, თავისი ეროვნული თვითცნობიერების და თვითარსებობის დამკვიდრება მისი წარმოების გაფართოებას მოასწავებდა. მას საერთაშორისო ბაზარზე თავისი ეროვნული „მე“ სხვისთვის უნდა დაეპირდაპირებია, თავისი საქონელი ინგლისური ზედწარწერით ცხრა მთას იქით უნდა გაემგზავრებია, სადაც მოხვეჭილი სახელი და დიდებ

კიდევ უფრო ამდიდრებდა და აღიძვებდა მას. მისთვის ეროვნული ზრდა საარსებო კითხვას შეადგენდა. აკი ბ. ნ. ნიკოლაძემაც გულწრფელათ აღიარა „მართალია, ამდენს ბურჟუაზია უფრო საკუთარი სარგებლობისათვის მკვებოდა სოველთვის-“ო, მხოლოდ ასე თუ ისე მაინც „აკეთებდა და შვრებოდა“. ასე იყო სხვაგან.

ჩვენში კი ეს მისიაც ნაკლებ არგუნა ბედმა ჩვენ ბურჟუაზიას. ქართველი ბურჟუაზიისათვის ქართული ენა აუცილებელ საჭიროებას არ წარმოადგენს: მართლმსაჯულებას იგი სხვა ენაზე დაეძებს, საკუთრებას სხვა ენის საშუალებით დამტკიცებს, მეცნიერებას სხვაგან ეწაფება, უბრალო სავაჭრო რეკლამებსაც უცხო ენაზე სწერს, ოჯახიდან დედა ენა სრულიათ განდევნილი აქვს, მის ბავშვებს ევროპიული „გუვერნანტები“ თავს ევლებიან, რომელიმე ქართულ გახეთს მხოლოდ საქველ-მოქმედო მიზნით თუ გამოიწერენ, ისიც ხშირათ გაუხსნელი დევს საშწერლო მაგიდაზე და, როგორც ერთმა ქუთათურმა ინტელიგენტმა აღიარა რაოდენიმე წლის წინეთ ერთ კრებაზე, „შუათობით, თავის შესაქცევათ“ თუ წაიკითხავენ. თვისი ინტერესების დაცვა და ამ ინტერესებისათვის ზრუნვა მწერლობაში უცხო ენაზე უფრო ესაჭიროება; ერთის სიტყვით ქართული მისთვის მეტ ხილს შეადგენს და ხშირათ რომელიმე — ძის ქალიშვილი, რომელიც ბავშობისას ჩვენ სოფლებში, შეიძლება, ფეხშიშველა ლობე-ყორეს ედებოდა, დღესპრანქიაობით ეკითხება კავალერს: а что такое джигичари? ქართველი ბურჟუა ყიდულობს უცხოელისაგან, ყიდის უმეტესათ უცხოეთში, შინაური ბაზარიც არა თხოულობს მისგან დედა-ენის ცოდნას, შვილი ქართული ენის ცოდნით მოხელე ვერ გახდება, თავისუფალი პროფესიები: ვექილობა, ექიმობა და სხვ. უცხო ენის ცოდნას მოითხოვენ და რამდენათ უფრო მეტს სხვა ენაზე მეცადინეობს, იმდენათ უკეთესი სპეციალისტი ხდება; მეცნიერი შთამომავლობით ქართველი მეცნიერულ ნაწარმოებს უცხო ენაზე სწერს და თუ პატრიოტული მოსაზრებით ქართულ ენაზე მეცნიერული შრომა დასწერა, წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების თაროებზე წლიდან წლამდე ხელუხლებლათ იჩიება. ქართველი ბურჟუაზიისათვის ეროვნული ზრდა-განვითარება საარსებო კითხვას არ წარმოადგენს, ასეა ჩვენში. „მამ ქართველობას განადგურება მოელის, მისი არსებობა შეუძლებელი ყოფილია“, მოუთმენლათ შეგვეკითხება მკითხველი. უეჭველია, ის სანეტარო დღეები, რომელიც ევროპის მწერლობასა და ენას, მეცნიერებასა და საზოგადოთ ეროვნულ თვითცნობიერებას ხვდათ წილათ, ჩვენთვის შორეული მომავალია, მხოლოდ ჩვენის აზრით მაინც შესაძლებელი, რადგან თუ ევროპაში ბურჟუაზია იყო ერის სულიერი სიმდიდრის განმავითარებელი, ჩვენში მატერიალურათ ხელმოკლე და გონებრივათ ახლათ ალორძინებული მშრომელი ხალხია.

ამაირათ ჩვენში ბურჟუაზიის როლი ეროვნული თვითცნობიერების განსამტკიცებლათ სრულიათ უმნიშვნელოა; მას ამისათვის საზოგადო პოლიტიკურ ეკონომიური პირობები ხელს არ უწყობენ, საზოგადოებრივი ურთიერთობა მას სხვა ეროვნების ნიადაგზე ამძლავრებს; სამშობლო მისთვის მხოლოდ ტერიტორიული საზღვრებია, სადაც იგი უცხო ენაზედაც კარგათ აწარმოებს თავის სამრეწველო საქმეებს და ამიტომ მისი მნიშვნელობა ეროვნული თვითცნობიერების განსამტკიცებლათ მეტათ მცირეა. თუ ევროპაში ბურჟუაზია უდგა მეთაურათ ეროვნულ ზრდას, ჩვენში ერის მეორე ნაწილი მეთაურობს; უკანასკნელი იძულებულია ამ ზრდას ხელი შეუწყოს და ეს ნიადაგი თავისს გასამავრებლათ გამოიყენოს. ჩვენც ამ ნაწილის გათვითცნობიერებას ვემსახუროთ

და ამაში ვპოვოთ ჩვენი „ეროვნული“ მოქმედების პროგრამა. დაე, გაგვიცხონ! მხოლოდ იმათ არა კიცხავენ, ვინც არაფერს აკეთებს.

ა. წულუკიძე.

შინაური მიმოხილვა.

დრამატიულ საზოგადოების წლებადღობა კრებამ ჩვენ დაგვარწმუნა, რომ ჩვენ სცენას მოუასლოვდა ახალი ხანა, ხანა მკვიდრი მოქმედების. დღემდის ქართული სცენა ვერაა მკვიდრ ნიადაგზე დამყარებული, დღემდის ამ მხრით ვკოქლობთ. რებერტუარი გვაქვს ლარბი, არტისტები უმეტესათ ვერ არიან შესაფერი მომზადებულნი და მას შემდეგაც კი, რაც სცენაზე გამოდიან, საკმარისათ ვერ ვარჯიშდებიან, თავის ნიქს ვერ გვიჩვენებენ იმდენათ, რამდენითაც იმათ ეს შეეძლოთ კარგ პირობებში, და მართლაც პირობები ასეთი ცუდია, რომ ამ მდგომარეობაში უკეთესი არაფერი მოგველის. აქამდის ჩვენი დრამატიული საზოგადოება დასს იქერს სეზონის განმავლობაში, ესე იგი ექვსი თვით. მაშ მხოლოდ ნახევარ წელიწადს ის ცოცხა თუ ნაკლებათ უზრუნველ ყოფს სცენის მოღვაწეს. ცხადია, დანარჩენ ნახევარ წელიწადს არტისტი მშვიდი რჩება და ობოლ ყვავსავთ დახეტილობს შარავზაზე, ან და თავს აფარებს რომელიმე დაწესებულებას, ხდება მოხელეთ. მერე მოთავსდება ერთ კაცში არტისტი და მოხელეთ? მოხელეთა იმას პირველ საქმეთ მიანა, რადგან ის მკვიდრი წყაროა მისი არსებობისათვის. სცენა კი დამატებითი წყარო. მოაწყვეთ თქვენ ასეთ პირობებში სცენა. სად აქვს არტისტი დრო სცენისთვის, როლი შეისწავლოს კი არა, გაიზებიროს როლი გაუგებრათ? საქმეც ესაა, არ აქვს. და სწორეთ ამას გამო ჩვენ სცენაზე იშვიათათ ვხედავთ სერიოზულ პიესებს, რადგან სერიოზული პიესის წარმოდგენას მომზადებაც სერიოზული უნდა, და რასაც ვხედავთ, ხშირათ აქაც არტისტი არამც თუ ვერ თამაშობს ხეროიანათ, თავის სიტყვების გამეორებასაც ვერ ახერხებს. ამავე დროს თეატრის საზოგადოება გაიზარდა როგორც რაოდენობითაც, ისე ღირსებითაც. ის ვლარ ურიგდება ჩვენი სცენის ისეთ მდგომარეობას, როგორსაც ხედავდა ოცი წლის წინეთ. თუ მაშინ თეატრში დადიოდენ თითქმის საქველ-მოქმედო მიზნით, დღეს თეატრის ხალხი თხოულობს გონებრივ და ესტეტურ მასალას. დღევანდელ მსმენელთა უმეტესობა არაა ჩვეული უბრალოთ დროს დაკარგვას. დღეს მაყურებელმა სცენას გაუსწრო. და თუ ვესურს ეს მაყურებელი სცენას არ დაეკარგოს, უნდა ვეცადოთ, რომ მას არამც თუ არ ჩამოვრჩეთ, კიდევაც გავასწროთ. ეს კი შესაძლოა მხოლოდ მაშინ, როცა განხორციელდება დრამატიულ საზოგადოების გამგეობის პროექტი, როცა ჩვენ გვეყოლება მუდმივი დასი. მთელი წლით უზრუნველ ყოფილი არტისტი მთელ თავის ძალ-ღონესაც სცენას მოახმარს, წარმოდგენები გაუმჯობესდება ქალაქის სცენაზე, არტისტთა მოღვაწეობა გადავა პროვინციებშიაც. და ამნართათ თეატრის ზრდა უზრუნველ ყოფილი იქნება. ამიტომ ჩვენი აზრით, ქართველი საზოგადოება ვალდებულია, ყოველი ღონისძიება იხმაროს და განახორციელოს, რაც შეიძლება მალე, დრამატიულ საზოგადოების გამგეობის განზრახვა.

* *

დღევანდელ ცხოვრებაში საზოგადოებრივი მოვალეობანი არაა თანასწორათ განაწილებული. ერთ გარემოებისთვის ყურადღება მიუქცევა თელავის მემამულეთა კერძო კრებას: გზა რომ ყველასთვის საქირაა, ამას დაბარაკი არ უნდა. მაგრამ გზას დღეს აკეთებს მხოლოდ ერთი წოდება—გლეხობა, ისიც ისეთი წესით, რომ

მელიც ყოვლათ შეუწყნარებელია. ესაა ბუგარაზე ვაწვევა. ხელათ სოფლის მოხელე გარეკავს მთელ სოფელს გზების საკეთილათ და იმასაც კი არ იკითხავს, რა მოხდება მასთან. დრო თუ რამდენათ საქარაა. აი რას ამბობს სტაროსტოვი.

გასაფრებლზე გზების საკეთილათ გამოგვეს გლეხები სწორეთ იმ დროს, როცა მინდვრათ გახადებული მუშაობა ქნდათ. ასე უდრთვით მუშა კაცის მოცდენა მეურნეობას დიდათ ავნებს. ხანდახან ორი-სამის დღით გაუჩინილ მუშას ეკარგება მთელი წლის ნამუშევარი. ამას უნდა ეურადღება მიექცეს.

დიხაც, რომ უნდა მიექცეს ყურადღება და ძირიანათ შეიცვალოს ეს სოფლის მოვალეობა. და ეს შეცვლა უნდა ექვემდებარებოდეს იმ პრინციპს, რომ ვინც უფრო შეძლებულია, ვინც მამ მეტს სარგებლობს გზით, იმან მეტი მონაწილეობაც მიიღოს მის გაკეთებაში. აქ არ უნდა იყოს არაერთარი უბირატესობა და უსწორ მასწორობა.

* *

საზოგადოთ თელავის მემამულეთა კრებამ ბევრი კითხვა მკაფიოთ დააყენა. სხვათა შორის საშკოლო საქმეც ვეროვანათ გაარჩინს ამ კრებაზე. დღეს, მოგვსენებათ, სოფლის მასწავლებლები უფრო მეტი ხალხით ასწავლიან მებოსტნეობას, ყაქის მოვლას და სხვა ამისთანებს, ვიდრე წერა-კითხვას. შკოლა გონებრივ განვითარების გზაზე წინსვლის მაგიერ უკან-უკან მიდის, თავის პირდაპირ მოვალეობას სანახევროთ ივიწყებს და ებოტინება ისეთ რამებს, რაც მხოლოდ მის ღირსებას ამცირებს. სამეურნეო განყოფილებანი დღეს შკოლებთან მოდაა. რატომ გაჩნდა ეს მოდა, ამას ჩვენი აქ ნუ შევხებთ. მხოლოდ შევნიშნოთ, რომ ეს მოდა მეტათ შეუსაბამო და მახარალებელია. და აი სწორეთ, ეს მშვენიერათ გამოარკვეთ თელავის კრებამ.

ბ. გოგნიკვი.

რასაკვირველია, ეველა დამეთანსმება, რომ არც სიცხენისის სკოლას და არც სხვა სასოფლო სკოლებს დაარსებულ სამეურნეო განყოფილებას არ მოუკანიათ სარგებლობა სამეურნეო ცოდნათა გაგრძელებაში. სასოფლო სკოლის მასწავლებელს, ასევე სწავლიერათ შევიწროებულს, წერა-კითხვის ცოდნის გადარცმაც უძნელდება და კიდევ ათასი სხვა მოთხოვნალებით უფრო უძნელდება საქმეს.

ამიტომ სხვა სამუადეებს მივმართოთ სამეურნეო ცოდნის გაგრძელებისათვის.

ბ. სტაროსტოვი.

სოფლის შკოლა ისეთაც ვერ ასრულებს თავის დანიშნულებას, ვერ გაუკეთებთ ის დიდი საქმე, რომელსაც შირველ დაწვებითი სწავლა ეწოდება ისეთაც შევიწროებულია ნივთიერათ და მძიმე უღელი ადგია მის, რად დამძიმება უნდა ამ უღელს! სამეურნეო ცოდნის გაგრძელება, რადგანათ შეუძლიათ კერძო მემამულეთ, რომელთაც კარგათ აქვთ დაუენებული მეურნეობა, იმდენათ არ შეუძლიათ, არა თუ სასოფლო სკოლებს, არამედ თვით სამეურნეო სკოლებსაც. სოფლის სკოლა ხომ ვერ მისცემს საღისს კერავითარ სამეურნეო ცოდნას და კერძ სამეურნეო შკოლა მისცემს იმ ძვირფას ცოდნას, რომელიც უმთავრეს მარღვათ უნდა ჩათვალოს ცოდნის განხარცილებაში.

ბ. ცისკარიშვილი.

სოფლის სკოლა უნდა განთავისუფლებულ იყოს სამეურნეო განყოფილებისაგან. საკმარისია, რაც აქნობამდის დრო დაგუარგვიეთ სოფლის სკოლას. გამოცდამ სათლათ დაგუანხავა, რომ სამეურნეო განყოფილებას შკოლას სამწუნარო შედეგი მისდევს: ვერც წერა-კითხვას ასწავლის და ვერც სამეურნეო ცოდნას აძლევს. საჭიროა, სყოველთაო სკადადებულ სწავლა შემოვიდოთ, რომ ხალხში მოიხმოს ცრუ-მორწმუნობა და მომზადდეს იგი სამეურნეო ცოდნის მისაღებათ.

როცა სასოფლო სკოლებში პირველ დაწყებითი სწავლის საქმე კარგათ იქნება დაყენებული, მაშინ სამეურნეო ცოდნის გავრცელებაც ადვილია.

თ. ჭავჭავაძე.

საცხენის სკოლა, რომელიც ასლა ყვარულშია მოთავსებული; გაიხსნა 1872 წელს, წელიწადში სარგავს 12,000 მან., მუდამ სკოლასთან სამეურნეო განყოფილება და ამოდენა ხანძარი არავითარი ნაყოფი არ გამოუღია სამეურნეო ცოდნის გავრცელებაში. ცხადია, ამოდენა ფული ტყუილ-უბრალეთ იღებება.

ამ ნაირათ სპეციალისტი-მეურნე და არა სპეციალისტი ერთხმით აღიარებენ, სასოფლო შკოლასთან სამეურნეო განყოფილება მხოლოდ მეტი ბარგიაო. კრებამაც გადაწყვიტა: საქირთა პირველ-დაწყებითი სკოლება განთავისუფლებულ იქნას სამეურნეო განყოფილებისაგან.

რისაგან თავისუფალი უნდა იყოს შკოლა, იმას თავიდანვე იშორებს და რაც მის ძირითად ღირსს უნდა შეადგენდეს, ის კი არ აქვს. ცხადია, ამიტომ შკოლასაც ვერ მოაქვს შესაფერი სარგებლობა.

თ. ა. ძაგაშვილი.

წერა-კითხვის მცოდნენი არა გვყავთ. აკურ 30 წელიწადია, რაც არსებობენ სასოფლო სკოლები, აღახანს გაღმა თითქმის ყველა სოფელში სკოლა არის და წერა-კითხვის ცოდნა-კი ვერ გავრცელეს. მიზეზი ზრგრამის უარგისობაა. ისეთი ზრგრამა აქვთ სასოფლო სკოლებში, რომელიც ბავშვებს თუთიყუშებივით სიტყვებს აწავლიან და მათ გონებთ განვითარებას არაფრით არ ეხება. ამისთანა ცოდნა სკოლის კარგადმისც არ მისდევთ. ამიტომ არის, რომ მასწავლებლებიც და მოსწავლეებიც გაუგებან სკოლას. უფრველის სკოლამ აი ცოტა ხანში სუთი მასწავლებელი გამოაცვალა. მასწავლებელნი ზრგრამის გაუგებან, მოსწავლენი მასწავლებელსა. ამიტომ უნდა ვითხოვათ, სოფლის სკოლის ზრგრამა შეცვლილ იქნას. თუ წერა-კითხვა არ გავავრცელეთ, სამეურნეო ცოდნის გავრცელებაც არ შეიძლება ამ სახით, რადგანც სასურველია. სოფლის სკოლაში დედა-ქვას უნდა დაეთმოს უმნიშვნელო დეგადი, რაც ესწა არ არის და რა მიზეზიდანაც წარმოსდგება უნაყოფობა სკოლებისა.

აი მართალი მოსაზრება. მაგრამ მას მეორე, უკუღმართი მოსაზრებაც დაუპირდაპირეს. აბა, დაუგდეთ ყური ბ. ცი-რაულნიკოვს.

სამეურნეო ცოდნითა გავრცელებისთვის ენა სრულებით საჭირო არ არის. შეიძლება მკვლევართ აჩვენოს, როგორ უნდა დამყნოს, როგორ დასთესოს, მცხნა და სხვ. ასაღწიხის სკოლასთან სამეურნეო განყოფილება არის. იქ მასწავლებელია სრულყოფილი უფრო ადგილობრივი ენისა, მაგრამ სამეურნეო ცოდნას ბევრათა აკრძალეს. იქ მოსწავლენი მიდიან და მემამულეებს უდგებიან. მას ბანს აძლევს საუფლისწულო მამულის გამგე, ბ. კუროვლია. ადგილობრივი ენის ცოდნა საჭირო არ არის, აღონდ აჩვენოს თვალთ. გლეხისათვის საკმარისია ჩვენებს იმისი, რა როგორ უნდა გაკეთდეს.

თქვენ აქ ნათლათ ხდავთ, რომ ეს ხალხი სალი ლოლიკის წინააღმდეგია. როგორ თუ ენა, ეს ერთათ ერთი იარაღი ყოველ განვითარებისათვის, „საქირთა არ არის“ ცოდნის შეძენაში? მაგრამ რა გაეწყობა, როცა გარემოებანი ხშირათ ყოველ ლოლიკის წინააღმდეგ მოქმედებენ?

* * *

სოფლის ჩარჩების და მცვანშიების თავგასულობას ხომ საზღვარი არ აქვს. ხშირათ იღებენ ასს, ორასს და მეტს პროცენტს სარგებლათ. ეს ჩვეულებრივი მოვლენაა და ღრმათ აქვს ფე'ვები გდგმული დღევანდელ საზოგადოებრივ ურთიერთობაში. დაწყებითი სკალა კაპიტალის მოგროვებისა ნამდვილი ინაერობის ხანაა და მასთან ბრძოლა, რასაკერაეღოა,

რამე კანონებით და დეკრეტებით ვერაფერ შესაძენვ ნაყოფს ვერ მოიტანს; იმის მოსპობა უნდა იყოს შედეგი თვით საზოგადოებრივი განვითარებისა. მაგრამ მინც საქირთა ცოდნის ხანდისხან აღავმოს მეტათ თავგასული მცვანშიები და სარგებლობს 1896 წლის კანონით, რომელიც მცვანშიობას სდევნის და სჯის. აი, 16 დეკემბერს სისსლის სამართლის სესიამ გორში განიხილა თ. გორგი ფადავანიშვილის საქმე. თავადი იღებდა 36 პროცენტს და მეტსაც. ეს ნათლათ დაუმტკიცეს მცვანშეს. ამიტომაც სასამართლომ მიუსაჯა მას ყოველი ღირსების ჩამოხდა და ოთხი თვით დატუსაღება. ვინ იცის, კიდევ რამდენია ამავე სასჯელის ღირსი?

* * *

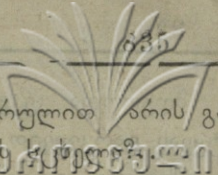
მასწავლებელს სულ ყველა უსაყვედურებს, ვერ მუშაობ კარგათ, ვერ ემსახურები შესაფერათ შენ მოვალეობასო. მას სთხოვენ მსხვერპლს. მაგრამ ყველას ხომ არ ძალუძს მსხვერპლის მოტანა. უმრავლესობას უფუფლებლობა უილაჯობას და ლაჩრობას აჩვენებს. და ნუ იქნებით ლაჩარი და უმოქმედო, როცა თქვენ მოქმედებაში სულ ყველას შეუძლია ჩაეროს, გაბრძნოს, ფეხები დავიბაკუნოს. საყურადღებოა ამ მხრით ერთი საქმე, რომელიც გაიჩნა ამას წინეთ თფილისის სასამართლო პალატაში. საჩხერის შკოლის მოსწავლემელს საშკოლო ბოსტანში დღურავს თავის ხელით ორი ძირი ალიისხე. ხე გაზრდილა, მასწავლებელს მოუჭრა, რომ ბავშვისათვის დაერიგებია ტოტები მათ ეზოებში დასარგავათ. ამ დროს შკოლის ეზოში შემოვარდნილა ადგილობრივი ბოქაული და ყვრილი მოუერთავს მასწავლებლისათვის: როგორ თუ ვაბედე ხის მოჭრა, შენ დაისაჯები ამ საქცილისთვისო. მასწავლებელიც არ ყოფილა ჩვეულებრივი ღაჩარი და საკადრისი პასუხი გაუცია. ბოქაულს ოქმი შეუდგენია, ვითომ და მასწავლებელმა შეურაცხმყოფო. სასამართლომ ვამართლა მასწავლებელი. და ეს მხოლოდ მასწავლებლის სიყოჩადეს უნდა მიეწეროს, თორემ განა ბევრია ისეთი, რომელთაც ჰეტეს სიტყვები: „მხოლოდ ისაა სიცოცხლის ღირსი, რომელიც ყოველ წუთში მზათაა ბრძოლით მოიბოვოს ეს სიცოცხლეო“, მართლა ძვალ-რბილში ქონდეთ გამჯდარი და მზათ იყვენ ყოველთვის თავისი მცირედი უფლების დასაცველათ?

* * *

ჩვენ დროში თანდათან ძლიერდება კოლექტიური მოქმედება. თუ ერთ ძაბუნს და შეუძლოს ბრძოლა არსებობისათვის მეტათ უძენდებდა, მას მხარს აძლევს მეორე და მესამე და ამ რიგათ შეერთებული ძალით აუმჯობესებენ საარსებო პირობებს. რამდენათ ეს საერთო ინტერესების შეგნება ძლიერათ იჩენს თავს ევროპის ქვეყნებში, იმდენათ ჯერ კიდევ უჩინარია ჩვენში. ამხელა ქალაქში, როგორიც თფილისია, ხელოსნებს არავითარი მკვიდრი ორგანიზაცია ურთიერთ დახმარებისა და საერთო მოქმედებისა არა აქვთ. დროა ამას მიექცეს ჯეროვანი ყურადღება ხელოსნების მხრით. საქირთა მათ დაუჭირონ მხარი, როგორც ჩანს, შეგნებულ თავის ამხანაგს, ფორტეპიანის მოხელეს ბ. გროსს, რომელსაც „ივერიის“ სიტყვით, სახელოსნო გამგეობაში შეუტანია განცხადება. „აქ იგი აცნობს საზღვარ-გარეთის მომუშავეთა წყობილებას და სთხოვს ხელოსანთა გამგეობას, თუ ამქართა წარმომადგენლები საქირთათ დაინახავენ, შემოდებულ იქმნას თფილისის ხელოსანთა შორის მცირე ვარდასახალი, რომლითაც შეიძლებოდეს გაჭირვებაში მყოფ ხელოსანთა დახმარების აღმოჩენა“.

* * *

თუ თვით ხელოსნების მდგომარეობა და ორგანიზაცია ვ. რაა სანუგეშო, რა და იქნება მათი შევირდების მდგომარეობა? აქ სრული თვითნებობა და უკონტროლობა სუფევს.

სწრაფი რამეებისაჲ ქარხნის მატარის უკეს უფასილი შეგირდები რამდენიმე წლით; ამ ხნის განმავლობაში, ხელახაჲ მიბრუნებული შეგირდები არამც თუ სწავლობენ ხელახა, არამც სწრაფი შეგირდები სწავლა მისამსახურეთ გაუხდით ეს შეგირდი; გადის დრო და უამბი, სიღარიბისგან შეგვიწოდებულნი დედა-მამა იმ იმედშია, რომ სარცა გაათავებს ჩვენი შვილი ხელახლის სწავლას, დაიფარება, გახდება რსტატი და მოგვეშეგება, შიმშილისგან სიკვდილს გადაგვარჩენს; საუბედროთ ეს ასე არ ხდება: სწრაფი თავებს კიდევ ეს შეგირდი თავის შეგირდობის დროს და ბოლოს იმისთანა მცოდნე გამოდის ხელახლისა, რომ ან შეგირდები არ იუკანს ქარხლათ, ან კიდევ ხელახლაში გამოქცეული კომისია არ ამდევს რსტატობის ქაღალდს; ამის გამო გრძისი სთხოვს ხელახლისთა გამოკვლას, ამიერიხის იმისთანა კომისია, რომელსაც დაუვადას თვალ-უური ადგენას ხელახლისთა შეგირდების ცოდნას, რომ ამ კომისიის უურის გდებაჲ უნაყოფოთ არ ჩაიაროს.

ბ-ნი გრძისა ასახელებს იმ საშუალებასაც, რომ ყოველ წელიწადს დაინიშნებოდეს ამ შეგირდების რიგისათ გამოცდა; ყოველ ამქარში დაინიშნოს ამისთანა უურის-მგებელი კომისია; ამ კომისიასვე დაევადას, წარმოუდგინოს ხელახლა გამოკვლას დაწერილითი ახვარში გამოცდისა და ისიც, თუ ვის ქარხნისაში რა წარმეტება აღმოაჩინა შეგირდებისა.

ჩვენი აზრით, საკმარისი არ იქნება ამ საქმეში ხელოსანთა გამოგვობის ჩარევა. ეს კითხვა მარტო ხელოსანთა კითხვა როდია. იმას მნიშვნელობა აქვს მთელი ქვეყნისთვის, მის მოწეს-რიგებაში დაინტერესებულია არა მარტო ხელოსნები. აიტომ საჭიროა ამ კითხვას ყურადღება მიაქციოს ქალაქის თვითმართველობამ, როგორც მცხოვრებთა ინტერესების წარმომადგენელმა. ჯერ-ჯერობით ამ კითხვას ეჭირვება დაწერილებითი შესწავლა. უნდა გამოქვეყნდეს ყველა ის უსმართლობა და სძაგლობა, რაც დღეს სახელოსნოების კუნჭულშია მიმაღული. და მაშინ ზომებიც რამე აღმოჩნდება.

სანახსოვრო ლამე

(მოთხრობა)

შობის წინა დღე იყო. სადილათ პავლე ბარიშვილთან ვიყავ დაპატივებული. ჩემს გარდა ნიკო და ტატოც დაესწრენ ამ სადილს. ნადიმი გავვიგრძელდა და პავლესთან თითქმის დამის ორ საათამდის დავრჩით. სხვისა არ ვიცი, მაგრამ მე კი მთელი ჩემი სიცოცხლე პავლეს სახლში რომ ვყოფილიყავ, არ მომწყინდებოდა. ამას სმისა და ჯამისათვის არ მოგახსენებთ. მე სულ სხვა მიზეზი მქონდა. მაგრამ ვიდრე ამ მაზეზს შეიტყობდეთ, მსურს მოკლეთ გაგაცნოთ პავლე ბარიშვილი, თუმცა იმან დიდი ხანია თქვენი ჭირი წაიღო. დემართმა აცხოვნოს... კაი კაცი ყოველთვის დაუვიწყარია!..

იმ დროს, რომელსაც ჩვენი მოთხრობა შეეხება, პავლე ბარიშვილი უკვე ხნიერი თვალსაჩინო მოხელე და შემდგომული კაცი, იყო. ცხოვრების ორომტრიალს რე ათასგვარ გაჭირვებას ცოტა არ იყოს დაემიწებიათ, მოეთელათ, მაგრამ მაინც საყვარელი იყო ყველა ნაცნობებისათვის. იმისი დინჯი და აუჩქარებელი ლაპარაკი, ზრდილობა და გულ-წოდებლობა ბევრ ყმაწვილ კაცს დაამშვენებდა, ხოლო იმისი გამლილი სახე, თეთრი ფაფუკი წვერ-ულვაში და თეთრივე გრძელი ხუჭუჭი თმები—ანდამატივით იზიდავდა ადამიანს.

პავლე ხელ-გაშლილი კაცი იყო და სასიქადულოთაც გავვიმასპინძლდა... სტუმრებს ჭიქა-ჭიქაზე გადაყავდათ და ლაპარაკს უმატებდნენ. ყველაზე ბევრს თვით პავლე ლაპარაკობდა და ოხუნჯობდა. მე კი პირში წყალ-ჩაგუბებულივით ვიჯექ სუფრაზე და თვალ-დაფ გაწყვეტილი შევეყურებდი... პავლეს გასათხოვარ ქალს. მომწონდა, მიყვარდა მე

ის ქალი და როცა კაცი პირველის სიყვარულით არის გატაცებული, განა იმას კიდევ სმა-ჯამისათვის შეუძლებელია...

სადილი გავათავეთ, სუფრას აუმატეს და ჩვენც სტუმროთათხში გავვდიო... მდიდრულათ მოწყობილი სასტუმრო ოთახი რალაც საიდუმლოებით იყო მოცული. ძვირფასი და რბილი სავარძლები, ძვირფასი სურათები ძვირფას ჩარჩოვებით, ძვირფასი ფარდები, საოცნებო ყვავილები, როიალი, სხვა და სხვა ფორმის და დანიშნულების მაგიდები, დათვის ტყავები და ხალიჩა-ფარდაგები ერთმანეთში არეულიყვენ, ერთი ერთმანეთსა სჯობდნენ... მე ყოველთვის თვალები მიჭრელდებოდა, როდესაც ამ სასტუმრო ოთახში მოვხვდებოდი ხოლმე და დღეს უფრო თავბრუს მასხამდა იმიტომ, რომ... ცოფივით მქონდა მორეული ლამაზი კეკეს სიყვარული. უკანასკნელათ ვსტუორცნე თვალები კეკეს, ზარბაცით გამოვედი სასტუმრო ოთახში და ზუხრის შორი-ახლო, დარბაზის კუთხეში მდგომარე სავარძელში ჩავჯექი... სხვებიც ბუნარს შემოუხსდნენ, გააჩადეს პაპიროსები და რალაც ფიქრებს მიეცენ...

გარეთ თოვდა, ცივოდა. ზამთრის გაშმაგებული ქარი გულმოსულათ აწყდებოდა სახლის კედლებს და ფანჯრებთან გაჯავრებით ღმუოდა... ჩვენი ბუხარი კი, თითქოს ქარს ნიშს უფებსო, საყვარლად გუზგუზებდა, სითბოსა და სიტკობებს ავრცელებდა ჩვენ გარშემო... ოჰ, რა კარგია ცივ ზამთარში თბილი ბინა, განცხრომით ბუხართან ჯდომა. ვაი მარტო ღარიბებს!..

დიდხანს ვიჯექით ხმა ამოუღებლათ. ნამეტნავათ პავლე დაფიქრებულიყო და თვალვით გარდაქცეული ოცნებით გამოკიდებოდა რალაც მოგონებას. მისი სახე ხან ილუშებოდა, მალელი შუბლი უნაოქდებოდა და თვალები ცრემლებით ვესებოდა. ხან კი ეღიმებოდა, ნეტარებით ენთებოდა და სახე წმინდანივით უბრწყინდებოდა.

ჩვენც ვსდუმდით. ქარი კი გარეთ, ფანჯრებთან, დაჭრილი მხეცივით ღმუოდა.

ბიჭმა ჩაი შემოიტანა. უკან დიასახლისი შემოყვა. (პავლეს ქალი. პავლე ქვრივი იყო და ერთათ ერთი ქალის შვიტი არაფინ ყავდა). მე კეკეს შემოსვლა არ დამინახავს. მხოლოდ ვიგრძენ, რომ ისიც აქ უნდა ყოფილიყო. გაუბედავით მიმოვიხედე და დავინახე რომ როიალზე იდაყვით დაყრდნობილი სათითაოთ ყველას გვათვლიერებდა... მისი თვალები მოხვდნენ ჩემ თვალებს და წუმწუმასავით ავენთე, შვლის ნუკრივით დავიწყე თრთოლვა... მთელ ჩემ სიცოცხლეს დაფუნაცვლელდი, ოღონც კი იმ დროს ნება მქონოდა, რომ მისი ცის კამარა თვალვები დამეკოცნა!..

— ბატონო, ჩაი მიირთვიეთ! უთხრა ბიჭმა პავლეს და ხონჩით ჭიქა გაუწოდა.

ჰა? ჩაი?... გამოერკვია პავლე ფიქრებისაგან, ცოტა შეწითლდა და ჩვენთან თავახიანათ ბოლიში მოიხადა, რომ აქამდის დაფიქრებული იყო.

— ეჰ, ყმაწვილებო, — მოგვმართა ჩვენ, — თქვენ რომ იცოდეთ, რამოგონებას მიღვიძებს ამაღამინდელი ღამე, სიხუმისათვის აღარ გამამტყუნებთ. ამაღამინდელი ღამე ჩემთვის სამოთხეცაა რე ჯოჯოხეთიც, ტკბილიცაა და მწარეც... აი ეს მოგონებაც... მაგრამ ამ წუთში დალაგებით ვერ გელაპარაკებით. ცოტა მომიმიწინეთ და მაშინ კი ავასრულებ დანაპირებს... შეილო კეკე, აბა გეთაყვა, დაუკარ და დამდერე ჩემი საყვარელი რომანსი რომ არის „Подъ вечеръ осени ненастной“...

კეკე თითქოს მომზადებული იყოვო, მკვირცხლათ მოუჯდა როიალს, თვლები აათამაშა და ტკბილის ხმით დაიწყო სიმღერა. შემდეგში გავიგე, რომ ყოველ შობა ღამეს ამღერებდა თურმე კეკეს ამ რომანსს და ბუხართან მარტო მჯდომარე პავლე ცრემლებით იღვრებოდა.

მღეროდა კეკე გულ საკლავათ, დინჯათ. თითოეულ სიტყვას გარკვევით ამბობდა, თითოეულ ასამაღლებელს გრძობას აქსოვდა, გულს აკლავდა. მე ნეტარებით დავდნი, დავილაფე. თვალები ტრემლებით ამევსო და მზათ ვიყავ სიყვარულათ დავმდნარვიყავი. სხვებიც ნაღვლიანათ უგდებდენ ყურს. მხოლოდ პავლე ხომ სულ მთლათ ჩაიფერფლა.

ჩაკვდა უკანასკნელი ამონაკენესი როიალისა, მისწყდა კეკეს ხმაც და დარბაზში საშინელი და გამოუთქმელი სევდა გაიფედა. გვეგონებოდათ მთელი დარბაზი, მთელი ავეჯეულობაც კი ოხრავნო. სამარისებური სიჩუმე ჩამოვარდა. ხმის ამოღებას კი არა, განძრევასაც ვერ ვახერხებდით, ისე შეგვიპყრო სევდამი...

მარტო ზამთრის ქარი ისევ გაბრაზებით დაბლულა ჩვენ ფანჯრებს.

— დიახ, ბატონებო... შემოდგომის ერთ ღამეს კი არა და... ერთ შობა ღამეს კი გადამხდა ისეთი ამბავი, რომელმაც მთელ ჩემ ცხოვრებაში გაავლო ცეცხლის კვალი და რომელიც აქამდის არავისათვის არ მიამბნა... მარტო ჩემმა ქალმა იცის, მაგრამ იცის მოკლეთ, საზოგადოთ... არც არავის ვუამბობდი. მაგრამ თითქოს ვგრძნობ, რომ ეს ღამე უკანასკნელი შობის ღამე უნდა იყოს ჩემ სიცოცხლეში და ამიტომ ურიგო არ იქნება ვაღიარო ყველაფერი... ყმაწვილები ხართ, გამოვადგებათ, ქეკეს ისწავლით. დაბალის ხმით დაიწყო პავლემ, თითქოს საპირიდან ამოიძახისო და ყველანი ჩამოგვათვალყურა... ჩვენ სასმენლათ მოვემზადეთ... კეკე ჩემს ახლო გადმოჯდა და სმენათ გარდაიქცა...

— „თქვენ კარგათ ხედავთ, ყმაწვილებო, ვინცა ვარ და რაცა ვარ—განაგრძო პავლემ,—მაგრამ ის კი ყველას არ გეცოდინებათ, რა ვიყავ ამ ოც-და-ათის წლის წინათ... ან კი საიღვან გეცოდინებათ მაშინ ზოგი თქვენგანი დაბადებულიც კი არ იქნებოდა.

პავლემ შეისვენა, იმეხსა და წვერებზე ხელი ჩამოისვა ამოიოხრა და განაგრძო. ამ ოც-და-ათის—ხუთმეტის წლის წინათ, ესე იგი, როცა ოცი, ოც-და-ხუთის წლის ბიჭი ვიყავ, ასე რაღი ვცხოვრობდი. მაშინ არც სახლი მქონდა, არც კარი და არც ქონება... სიმდიდრისა და ქონების შეძენა მარტო პრაქტიკულ, ცხოვრებაში გამოჯეკილსა და ანგარიშიან კაცს შეუძლიან... რასაკვირველია არიან „ახალგაზრდა ბებრებიც“, რომლებიც პატარაობითვე, იმ თავითვე, ქონების შეძენას, თბილ ბინას ისახავენ თავიანთ იდეალათ, მაგრამ მე ასეთ ახალგაზრდებს არ ვეკუთნოდი და მართალი გითხრათ, სულთა და გულთაც მეჯავრებიან ასეთები... ან კი რა ახალგაზრდაა, ის ვინც ბებერივით სულ «შავ-ღღეზე» ფიქრობს და ხალხთა უანგარო სამსახური ეჩოთირება, რა ადამიანია ის, ვინც კაპიკებს ჩაბლუვის და ქონებითა ზომავს თავისს კეთილდღეობას... ღორი ხომ არ არის ადამიანი, რომ სულ თავისს მუცელს ჩასტიროდეს!.. მაშინ კი არა, ახლაც კი ხშირათ ვფიქრობ ხოლმე, რომ მე უსინიდისო, უპატიოსნო ადამიანი ვარ—პავლემ ძვალთი შემოავლო თავისს დარბაზს და.....

ჰო, იმას ვამბობდი: ამ ოცდა ათის წლილ წინათ არაფერი გამაჩნდა. მამა ჩემი, ჯერ ისევ პატარა ვიყავ, რომ გარდაიცვალა. სასულიერო წოდების კაცი გახლდათ... დედაჩემსაც წუწუნსა და ღვთის ყვედრებაში მალე ამოუვიდა სული. ჩემთვის ერთი ძველი დავითნისა, პირ მოტეხილი ქილებისა და ხის ქონის მეტი არა დაუტოვებიათ რა. მთელი ჩემი მამეულ-დედეული გახვრეტილ ფარათ არა ღირდა. საშინელ და აუწერელ სიღარიბეში გავატარე ჩემი სიყმაწვილე. მართალია უფრო ხშირათ ბურსაში ვიყავი, მაგრამ ორ წელიწადში ხაჯერ მაინც გამომაგდებდენ ხოლმე და აი მაშინ იყო ჩემი

ქაპან-წყვეტა! მშვიერი, ნახევრათ შიშველ-ტიტველი მგელივით დაეძრწოდი ქალაქის ქუჩებში და შეჩვენებულივი ვიბრვირებოდი... ძალიან კარგათ მახსოვს ჩემი მაშინდელი ვიღაც მაგრამ ყველას ხომ არ იტყვის კაცი!.. რის ვიღაცადაც ვიღაც ვათავე სასწავლებელი და ცხოვრებაში გამოველ.

იმედებით აღსავსეს თავი მდევნი მეგონა და ცხოვრება სამოთხე!... აი ამ დროს შემეყვარდა ერთი ქალი... სიყვარული ბრმა არისო—ამბობენ—მაგრამ ასეთი სიბრმავე, როგორიც მე დამემართა, არ გაგონილა!..

ჩემი სატრფო მდიდარი და ცნობილი კაცის ქალი იყო, ფუფუნებასა და სათუთობაში აღზრდილი. როგორც დედამიწა ცას ვერ შესწვდება, ასე ზე იმას ვერ შეეწვდებოდი!... კიდევ რომ გამეშხილა ვისთვისმე ჩემი გრძობა, გიყათ ჩამთვლიდენ... დავიწვი, დავდნი წმინდა სანთელივით... ჯოჯოხეთად გარდაიქცა მთელი ჩემი სიცოცხლე, უიმისოდაც უვიცი—უნდა მოგახსენოთ, რომ სასწავლებლიდან დიდი სურვილებისა და იმედების მეტი არავითარი სასარგებლო ცოდნა არა გამომიტანია—სულ მთლათ გამოვყეყედი. ვერაფერ საქმეს ვერ მოვიკიდე ხელი... წიგნს რომ გადავიშლიდი ხალმე წასაკითხავათ, ფურცლებზე, ასოებისა და სიტყვების ნაცვლათ, იმის სახე შეხატებოდა და სხვა ყველაფერი მავიწყდებოდა... უხილავ ცეცხლ ის ალზე კურდღელივით ვიხრაკებოდი და ჩემი მხსნელი კი არავინ იყო. კეთილ გონიერება ხომ სიყვარულს არას უშველის?... ვიყავ ერთ ტანჯვაში. მთელი დღე იმის გზას ვადექი, იმის ფანჯრებს შევეყურებდი. ოხ, როგორ მიყვარდა! სიცხისაგან დამსკდარ დედამიწას ისე როგორ გაახარებს შხაპუნა წვიმა, როგორც მე იმისი დანახვა გამეხარდებოდა ხოლმე?

დავინახავდი თუ არა ქუჩაში, ფინისავით ავედვენებოდი ხოლმე და ცრემლ მორეულის თვალებით შევეყურებდი. ერთ ხანს ძალიან უკადრისობდა ჩემი სატრფო ჩემს ასეთს საქციელს, მაგრამ მგონი შეეჩვია და არა ერთხელ გამილიმებდა ხოლმე. მაშინ კი ახლათ ვიბადებოდი და ათას გვარ ოცნებას ვეძლეოდი.

გადავწყვიტე როგორმე გამეცნო, დავახლოვებოდი. მაგრამ სად გავიცნობდი? ის ისეთ საზოგადოებაში დადიოდა, რომ მე იქ ლაქიათაც არ მიკადრებენ, ისეთ კლუბებსა და წვეულებებში იყო ხოლმე, რომ მე შვეიცარი კინწის-კვრით გამომაგდებდა... ფული არა მქონდა და შესაფერი შეძლება. არც ნაცნობები მყვანდა. ვიცნობდი რამდენიმე ბერს, რამდენიმე მღვდელს და რამდენიმე დიაკვნს, მაგრამ ისინი რას მიშველიდენ?..

ეხ, ცხოვრებავ, ცხოვრებავ, სწორეთ ტრალი-კოპედია ხარ!...

პავლემ კვლავ შესწყვიტა ლაპარაკი, პაპიროსს მოუკიდა და ყველანი კიდევ ჩამოგვალიერა. ჩვენ გამოქანდაკებულივით ვისხედით... თითოეულის ჩვენთაგანის გულის-თქმა პავლეს ნაამბობს თავს დასტრიალებდა...

— რატომ არ გეცინებათ ყმაწვილებო ჩემ მაშინდელ საქციელზე, განა გჭოება არ იყო? ღიმილით შემეკითხა პავლე. ჩვენ ჯერ ხმას არ ვიღებდით.

— საცინელი რა არის—ღვარღვიე სიჩუმე—სიყვარულიც დიდი გამოცანაა, თუმცა არა ერთმა და ორმა გენიოსმა შეაღია თვისი ძალ-ღონე მისს გამოცნობას მეთქი—გაუბედავათ დავათავე სიტყვა და ძალა-უნებურათ კეკეს შევხედე. პავლემ თვალთი შემისწრო და დამაშტერდა. გავწითლდი, თავი ძირს დავხარე...

— არა, საცინელი კია ჩემი მაშინდელი ყოფნა, მაგრამ რათა ხდება ხოლმე ასეთი მოვლენა, რომ ყოველივე ლოდი-

ის წინააღმდეგ კაცს ქალი უყვარდება.—ეს კი სწორეთ გა-
მოცანაა—ჩამომართვა სიტყვა პავლემ და განაგრძო.

„ბევრა გამილიმა. ერთ ოჯახში ვაკვეთილი ვიშოვნე. ამ
ოჯახშივე იყო ერთი ახალგაზრდა ქალი, ქალთა ინსტიტუტში
ნამყოფი. ბოლოს გამოდგა, რომ იგი ქალი ჩემი სატრ-
ფოს ნაამხანაგარი ყოფილა!... სიხარულის ცა გამეხსნა,
მაგრამ როგორ გამეხილა ამ უცხო ქალისათვის ჩემი გულის
თქმა, ამას კი ველარ ვახერხებდი...

„უნდა მოგახსენოთ, რომ სიღარიბესა და გაუბედავობას-
თან თვალ-ტანადობა კი კარგი მქონდა, ვარდა ამისა ორი
სამი წლის განმავლობაში ცოტა გამოვიცადე, ბურსაკობას
გადავეჩვიე, ლაპარაკი და სიტყვა პასუხი ვისწავლე...

მე და ინსტიტუტკა ყოველ დღე ვხდებოდით ხოლმე
ერთმანერთს. თურმე საბრალოს შევევარებოდრი კიდევ და მე
სხვის სიყვარულით დაბრმავებული რას მივხედებოდი!... ის
თავისთვის თურმე იხრუკებოდა და მე ჩემთვის... ვინც იყო
ის ქალი, ამის შესახებ მერე გაიგებთ ჯერ კი ქვემოთ მოის-
მინეთ...

რის ვაი ვაგლახით გაუბედავ ჩემ ნაცნობ ინსტიტუტკას
და ვსთხოვე გაეცნო ჩემთვის ის ქალი. საწყალი ინსტიტუტკა
მოკვდა, ჩაიფერულა!—ძალიან გიყვარსო? ისეთის კილოთი
შემეკითხა, რომ ჩემ მეტი ყველა მიხვდებოდა, რა ძნელი
გასაგონი იქნებოდა მისთვის ჩემი გადაწყვეტილი „ჰოს“ თქმა.

უნდა მოგახსენოთ, რომ მე და ინსტიტუტკა ძალიან ხში-
რათ ვლაპარაკობდით ხოლმე საზოგადოთ სიყვარულის შესა-
ხებ (ან კი სხვა რაზე ილაპარაკებენ ყმაწვილი ქალი და კაცი,
ყველაზე დიდი და ნეტარი გრძნობა სიყვარულია—მეტადრე
ნორჩი გულისათვის) და თამამათ ვუთხარი.

— მიყვარს ისე, როგორც მიწას ნამი და ირემს უღრანი
ტყე მეთქი.

— მაშ კარგი გაგაცნობთ, მაგრამ იმედი ნუ კი გექნე-
ბათ თანაგრძნობისაო... ყრუთ მიპასუხა და მომშორდა...

ამის შემდეგ მთელი ორი კვირა თვალთ ალარ დამნა-
ხვებია. წარმოიდგინეთ ჩემი ტანჯვა. ქვეყანაზე ერთათ
ერთი არსება იყო, რომელსაც ვაგუზიარე ჩემი გულის
თქმა, რომელთანაც თამამათ შემეძლო იმაზე ლაპარაკი და
ისიც დავკარგე!... გამიმწარდა სიცოცხლე. თავს სასიკვდი-
ლოთ არ ვინდობდი.

ორი კვირის შემდეგ მოვიდა ჩემთან ინსტიტუტკა.
გამეხარდა. მეგობრულათ მივესალმე და ცოტა ვუსაყვედურე
კიდევ. საცოდავი ძალზე შესუსტებულიყო, თვალს ვერ მის-
წორებდა... ახლა კი მიეუხედი გულის თქმას, მაგრამ... მე ის
მიყვარდა და რა მექნა?... სიყვარული ქალისადმი ეგონისტუ-
რი გრძნობაა, იგი ქვა-კუთხედი ჩვენი „მე“ სი!...

— ვნახე, ყმაწვილო, თქვენი დულცინია *)... ვუამბე
ყველაფერი!... ის თქვენ კარგათ გიცნობთ... თურმე მოსვენ-
ებას არ აძლევთ... სულ თვალწინ ეჩხირებით... ნაწყვეტ-
ნაწყვეტათ მითხრა ჩემმა მეგობარმა ქალმა.

— მერე? მითხარი ყველაფერი, მითხარი თქვენი ღვთის
გულისათვის-მეთქი აღარ ვასვენებდი.

— მე გირჩევთ იმას თავი დაანებოთ თქვენი შესაფერი
არ არის... ვერც შესწვდებიან... მოკრძალებით მითხრა ტა-
სომ და თავი ძირს დახარა.

მე გული მომივიდა. ჩემ შეურაცყოფათ კი არა, ამის
შეურაცყოფათ მივიღე ეს სიტყვები და თავ-დაუქრლათ
ვუთხარი.

— ყმაწვილი ქალი ყმაწვილ ქალის შესახებ თავისს დღე-
ში კარგს არ იტყვის მეთქი.

— მე თქვენ დაგიმტკიცებთ, რომ სცდებითო. წამო-

წითლებით მიიხრა და მეორე ოთახში გაეარდა...

ვმ, რალა ბევრი გაგიტრლოთ. ვისაც კი ვინმე ჰყვარებ-
ბია, იგი წარმოიდგენს რა ცეცხლშიაც ვექნებოდრი ხოლო
ვისაც ჯერ არა ჰყვარებია, იმას სასაცილოთაც არ ვეცოდვ შევევა-
რებულის ყოფნა და ამიტომ სიტყვას აღარ გავაგრძელებ,
მოკლეთ მოვსჯარი.

ის ქალი გაეცანია... ერთ-ორჯერ ველაპარაკე. გულახ-
დილათ ვუამბე ჩემი ტანჯვა და ვსთხოვი ჩემთვის დღენი
არ გამეწარებინა.

იმან უზრუნველათ გადიკისკისა და თავისს მხრით მთხო-
ვა: მასთან ნაცნობობა შემიწყვიტა... ასე დასრულდა ოფი-
ციალური მხარე ჩემის სიყვარულისა, მაგრამ ჩემს გულს კი
ვერსად გავექვეცი, ვიდრე დრომ და ცხოვრებამ ჩემ პირველ
გრძნობას სიმწვავე არ გამოაცალა...

დიახ, დრო, ჭამთამსვლელობა, ყველაფრის წამალია
ჩემო ბატონებო, იგი, როგორც კარგი დოსტაქარი ამოსქ-
რის ხოლმე გულიდან გრძნობის სიმწვავეს, მაგრამ ნაგრძნო-
ბი, ნაკვალევი კი ისევე რჩება გულში. დრო ფერფლავს ნა-
ღვერდალს, აშრობს მდინარეებს, ახრებს სოფელ-ქალაქებს,
მაგრამ ქვეყნის ზედა პირი კი მოწმეა მათის არსებობისა!

შობა ღამეც მოწმეა ჩემის მღვდვარე ცხოვრებისა!...
ხელ ჩაქნევით წარმოსთქვა პავლემ და ჩაფიქრდა.

ქარი გაჯავრებით აწყდებოდა კარ-ფანჯრებს და ისე
გმინავდა, როგორც მომაკვდავი...

იმ ღამესაც ასეთი ქარი ჰქროდა—განაგრძო პავლემ—
მაგრამ ასეთი ბინა კი არა მქონდა!...

ის იყო 187... წლის შობა ღამეს, ერთის წლისა და
სამი თვის უკან მას შემდეგ, რაც მე და იმან ნაცნობობა
შევეწყვიტეთ... როგორც დაქრილი ნადირი აღარ გამოდის
ხოლმე ბუნაგიდან, ისე მეც არა ვშორდებოდი ჩემ ბინას.
მთელი დღე თითქმის პირქვე ვეგდე ჩემ გამხმარ ლო-
გინზე და შავი ფიქრებით გარე მოცული ჩემსავე თავს ვეჩ-
ხუბებოდი... ყველას ჩამოვშორდი, ყველას დავავიწყდი და
მეც ყველა დავავიწყე. ამ ხანებში პოლიციასთანაც მომიხდა
შეტაკება და ეს უფრო აორკეცებდა ჩემ გაქირვებულ მდგო-
მარეობას...

სასტიკი ზამთარი იყო. გაავზნევებული ქარი თავზე მან-
გრევედა ოთახს, რომელიც ოთახს კი არა საქათმეს უფრო
გავდა და რომელიც ტალახის ქუჩაზე ერთი სონის ოთხ-სარ-
თულიან სახლის სხვენში იყო მოფაცხული. ღამის თერთმე-
ტი საათი იქნებოდა. მე ჩვეულებისამებრ ტახტზე ვიყავ წა-
მოწოლილი, ბექებზე ჩემი გახუნებული პალტო მეგდო. სიცი-
ვისაგან ვცახცახებდი. ქარი კი... შეუბრალებელი ქარი არ
ისვენებდა: გიჟი მოზვერით აწვებოდა ჩემის ფაცხის კარებს
და წუწუნით შემოქმუტუნებდა ფარღალალა კედლებიდან.
ისე გაიყინე, რომ გადაბრუნება-გადმობრუნების თავი აღარ
მქონდა. ფეხები დამაზრო. ასე მეგონა ხელ-ფეხი ჩემი აღარ
არის მეთქი. ვიდევ ტახტზე რუმბივით გაგუდული და ყურს
ვუდებდი სახურავიდან ახეთქილ ყესტის ფხაკუნს, ქარის კო-
წიანს. არაფერზე არ ვფიქრობდი საზრიანათ, მხოლოთ ათას-
ში ერთხელ გამიბრუნდა ხოლმე თვალ წინ იმის სურათი,
მაგრამ ისე ბუნდოვანათ, რომ ვერ ვარჩევდი სახის ნაკვეთებს..

ჩემი იაფ-ფასიანი ლამპარი საცოდავათ ბუტავდა, ფიქ-
რები მებლართებოდა, ნახევარ ადამიანი ღა ვიყავი ..

უცბათ შემომესმა კარების კაკუნი. ყური წავუგდე. კა-
კუნი კიდევ გამეორდა...

ბუზღუნითა და ვაი-ვაგლახით წამოვდექე ღოგინიდან
და დაკრუნჩხულმა ძლივ-ძლივობით ავუგდე კარების რაზა.
ოთახში შემოვიდა თავ-პირ ახვეული თბილსა და გრ-
ძელ წამოსასხამში გახვეული ქალი. მე შეეკრთი, მოჩვენება

*) დულცინია დონკიტის სატრფოს ერქვა. ავ.

მეგონა, ხოლო როცა თავბირი მოიხსნა, ჩემ წინ იდგა ის, ჩემი სატრფო!

— თქვენი სატრფო! ანგარიშ-მიუცემლა წამოვიძახეთ ჩვენ.

— დიალ! ჩემი სატრფო—განაგრძო პავლემ. მაგრამ იგი მარტო არ იყო, გულზე მაგრა მიკრული ჰყავდა პაწია ბავშვი, თავისი უკანონო ვაჟი...

მე ენა არ მემორჩილება, ბატონებო, გამოვსთქვა მთელი ის ათას-ფერი და ათასგვარი გრძნობა, რომელიც ამ წამს ჩემს გულში აღვივდა... ეს იყო გრძნობა სიყვარულისა, სიძულვილისა, შეურაცყოფილობისა, დამცირებისა, ამაღლებისა, დაკარგულის იმედის დაბრუნებისა და კიდევ რა ვსთქვა?... ეს იყო სიკვდილ-სიცოცხლის გრძნობა...

თავ-ზარ დატყეპული ვიდექ მის წინ და ენა ვერ მომებრუნებინა, ისიც ხესავით გამშრალიყო...

— რისთვის მოხვედით, ქალბატონო... თქვენმა ფუფუნების მომზირალმა თვალეშმა ნეტა როგორ შეამჩნიეს ჩემი ქობი-მეთქი... ძლივს ძლივობით წამოვიღულულუღე და ბარბაცით ტახტზე დავვმვი. მეშინოდა არ წავქცეულიყავ.

— თქვენს მეტს მე არავის ვყვარებოვარ... აი ეს შემინახეთ! ჩემი შვილია, ჩემი ღვიძლზე ნადები... თქვენც ნუ გამწირავთ!.. ქვითინით წარმოსთქვა მან, ბავშვი გულიდან მოიხსნა, ტახტზე დასდო, მერე სახე გადაუხსნა დიდხანს, დიდხანს ჩააშტერდა, მაგრამ ჩაჰკოცნა, ერთხელ კიდევ ჩაიკრა გულში და ქვითინით კარში გავარდა...

— შემინახეთ... მოუარეთ... ხვალ ყველაფერს გაიგებთ! შემომძახა კარებიდან და კიბეზე დაეშვა...

გავშრი... გავბუცდი. დიდხანს ვიდექი გაქვავებული აზრი ვერ მომგვრებინა. ისევ ბავშვის ტირილმა გამომათხიზლა...

— წავიდა? მერე ეს ბავშვი?... ოხ, ღმერთო ჩემო, რა განსაცდელია!.. მე... მე არ გაგწირავ, ჩემო ღვთაებავ-მეთქი ხარით დავიგმინე ჭ მზათ ვიყავ იმ დროს ფეხებში ჩავვარდნო-დი იმას, რომლის სურათსაც ოთხი ხუთი წელიწადი გულით ვატარებდი, მაგრამ გვიან რა იყო.. იგი სამუდამოთ დაიკარგა ჩემთვის!.. ჩემ გმინვაზე ბავშვი გაჩუმდა და თავისი მშვენიერი თვალეები შემომანათა. იღიმებოდა. ტურფა რამ იყო, სწორეთა დაბუა ჩიტსა ჰგავდა!..

ვუყურე, ვუყურე და დედაკაცივით ქვითინი ამოუშვი... ვინ იცის რამდენი ადამიანი იღუპება ჩვენის უსამართლობის, ჩვენის გულქვავობისა და დაუნდობლობის გამო?!..

კრემლებმა გული გადმიბანეს, ფიქრები დამიწყნარეს და ახლა უფრო ნათლათ დავიწყე აზროვნება...

ეს რა ამბავია მეთქი ჩემ თავს—ვფიქრობდი... სად წავიყვანო ეს ბავშვი?... სად წავიდა ამისი დედა? რამ აიძულა ბავშვის ჩემთან მოყვანა, როდესაც სხვაგანაც შეეძლო მიბარება-მეთქი? ვეკითხებოდი ჩემ თავს და ათასგვარ საგონებელს ვეძლევოდი... ქარი, კი, თითქოს დამცინისო, უფრო ძრიელათ არახუნებდა ჩემის ოთახის კარებს და მის ქვითინს ბავშვის ტირილიც ბანს აძლევდა.

კანკალით მივუახლოვდი პაწიას: ხელში უნდა ამეყვანა, დამეჩუმებინა, მაგრამ... ღმერთმა დასწყევლოს ეშმაკი და ადამიანის გულზეიალობა—უცბათ საშინელმა ფიქრმა გამიღვია თავში... ეს ბავშვი ჩემს მოღალატეთ, ჩემის უბედურების მიზეზათ ჩავთვალე... თუ არა ის, ამ ბავშვის მამა, იქნება ქეთო ჩემი ყოფილიყო მეთქი... საიდან, როგორ? ის კი აღარ მიფიქრნია. დაკარგულის ბედნიერებისა და შეურაცყოფილობის გრძნობანი გულზე ღმამწვენ, ტვინი ამერია. ერთ ხანს მზათ ვიყავ ამელო ეს პაწია უდანაშაულო არსება და გველის წიწილივით ფეხ ქვეშ გამეთელა. აი, წავატანე კიდევ

ხელი, რომ ფანჯრიდან ქუჩაში გადამესროლა, მაგრამ მიუძლოვდი თუ არა, ისეთის ნეტარის ღიმილით გადმოხედა, რომ სულ თვალთ დამიბნელდა...

გამოვერკვიე. ბავშვი მკლავზე მყვანდებოდა, მაგრამ ოთახში ვატარებდი. ეძინა მშვიდათ, როგორც ცის ანგელოზს. მისმა უმანკოებამ დამიხსნა კაცის კვლისა და დაუსრულებელის სინიდისის ქენჯნისაგან...

შევებრალე კი ბავშვი, მაგრამ არ ვიცოდი რა მექნა, როგორ მომველო, ვისთვის მეჩვენებინა, ვისთვის რა მეთქვა? გათენებამდის თვალი არ მომიხუჭნია, ფიქრებმა დამაოსეს...

გათენდა. ქარი ჩადგა. დათოვლილი ქალაქი გასვეტაკებულიყო. დიადი დღესასწაულის მომწრე ხალხი ქუჩაში ირეოდა. მე სასოწარკვეთილებამ შემიპყრო

ამ დროს გაიღო კარები და ჩემსას შემოვიდა ჩემი წაცნობი ტასო. (ასე ერქვა ინსტიტუტკას).

ტასო გაფითრებულიყო. კანკალებდა. ჩემთან შემოსვლისათანავე მუხტთ მოვეკცა, სკამზე დაეშვა და შეწუხებულის ხმით მითხრა...

— ყველაფერი გათავდა მისთვის. ქეთოს წუხელის თავი მოუკლავს... ახლა იმათგან მოვდივარ... აჰა, ეს წერილიც!.. ნატომ წერილი გამომიწოდა...

წერილში ეწერა.

„ნატო! ეს არის ახლა მივიყვანე ჩემი შვილი, ჩემი უკანასკნელი ნუგეში—შალიკო პავლესთან, სთხოვე ჩემ ძაგვირათ: მოუაროს, აღზარდოს ჩემ სახსოვრათ, თუ მართლა უნაგაროთ ვუყვარდი... სხვები მომიკლავენ... მე ცხოვრებასთან ყოველივე ანგარიში გავწყვიტე. ვიდრე ამ წერილს წაიკითხავლე, იქნება ცოცხალიც აღარ ვიყო. ხალხმა, ნათესავებმა, დედ-მამამ მაიძულეს თავი მომეკლა. ოხ! რა უსამართლოები არიან!.. მშვიდობით საუკუნოთ! ჩემი შვილი დამიკოცნე. ვაი იმის უბედურ დედას!... ვინ არის ჩემი შვილის მამა, იმას არ გეტყვი და არც არავინ იცის. დეე, ცოცხლოს პატიოსან სახელ ქვეშ, დეე იყოს ჩემის ცოდვის მზიდველი ამინის უკუნისამდე“.

ქეთო.

წერილის წაკითხვის შემდეგ თვალთ დამიბნელდა და მწუხარების ქვითინი ამომსკდა გულიდან... სამუდამოთ დევკარგე ის არსება, რომელიც ასე გაგიჟებთ და ასე ულოლიკოთ მიყვარდა!

როცა დავმშვიდდი, ტასომ ბავშვი გამომიწოდა და გასამხნევებელის კილოთი მითხრა.

— აი, ამითი ვინუგეშოთ, გავზარდოთ და შვილივით გვიყვარდესო..

თქმა აღარ უნდა, რომ ტასოს ისევ ვუყვარდი და თაკისს დახმარებას, თავისს მეუღლეობას მპირდებოდა..

— მე მალლობის თვალთ შევხედე და ბავშვს ხელი მოვკიდე.

— ეს იყოს თავმდეები ჩვენის მომავალის ცხოვრებისა მეთქი—წავიდულურე და ტასოს ქვითინით მხარზე დავეყრდნე...

„ეჰ—ქრელია წუთი სოფელი და უფრო ქრელი—ადამიანის გულის-თქმა—ამოოხვრით განაგრძო პავლემ—ადამიანი მონაა გარემოებათა, მხალისი მშიშარა არსებაა.—ახლა იანგარიშეთ წრე, საზოგადოება, რომელშიაც იმყოფება ესა თუ ის ადამიანი და ხელში დაგრჩებათ ისეთი „გმირი“, როგორიც მე და ათასი ჩემისთანები არიან.

ტასოს თავ-განწირულებამ ფრთები შემასხა და სულ სხვა-გვარათ მომართა ჩემი გულის-თქმა და... თუმცა ტასოს მშობლები დიდი წინააღმდეგი იყვენ ჩვენის შეუღლებისა, მაგრამ დავძლიეთ ყოველგვარი შევიწროება და ზემოთ აღწერილ ამბის შემდეგ ჯვარი გადავიწერეთ...

„რასაც აქა ხედავთ ბატონებო, თითქმის ტასოს, კეკეს დედის, მოტანილია. ჩემი ბევრი არა ურევია რა, თუ, რასაკვირველია, არ ვიგულისხმებთ იმ გარემოებას, რომ ტასოს ნათესავებისავე დახმარებით მე მალე კარგი ადგილი ვიშოვე და თვითრათ კარგი ჯამაგირი შემომქონდა სახლში...“

პირველ ხანებში მე და ტასო ბედნიერათ ვცხოვრობდით. თუ ბედნიერი ცხოვრება მარტო ფუფუნებაშია, მაგრამ ბოლოს კი ავიშალენით...

ქეთოს შვილი მე ძრიელ მიყვარდა!.. სიცოცხლეს არ დაზოგავდი მისთვის და ეს კი საწყენი შეიქნა ჩემის ცოლისათვის. ექვმა შეიპყრო იგი: მეზუზუნებოდა, მეჩხუბებოდა ხოლმე... დიდი ეგოისტი კია ადამიანი, თუ თქვენც დამეთანხმებთ!..

— ჩემზე უფრო ძრიელ შალიკო გიყვარსო! მიხირდებოდა ტასო და იმდენ ხანს მეჩხუბებოდა ხოლმე ვიდრე, ბრახი კრემლებით არ ექცეოდა და გაჩენის დღეს არ მაწყევლინებდა ხოლმე.

ვერა ვუშველვე რა. ვერაფრით დავამშვიდე.

იბოზოქრა, იბოზოქრა საცოდინა და ერთს ჩემთვის უბედურ დღეს! დამწვარი სანთელივით კი ჩაქრა.

შალიკოც მალე მომიკვდა. ბოროტებმა ჩააგონეს, რომ იგი ჩემი შვილი კი არა, სხვისი ბუში იყო. ინაღვლა უბედურმა ბავშვმა და... შოულონდელათ ხელიდან გამოფრინდა. ობ, ადამიანებო, რა შეუბრალებელნია რა უმართლონი ვართ! ნაღვლიანათ დააბოლავა პავლემ და ღრმით დაფიქრდა.

ნეტა მე რაღათ ვიცოცხლე ამდენ ხანს? რას შველის ჩემ დაკიდულ გულს თბილი ბუხარი, მდიდრული ბინა, ხელქვეითების თვალთმაქცობა და ცბიერობა?... წამოიძახა პავლემ კარგა ხნის დუმლის შემდეგ და თითქოს რაღაც მოაგონდაო განაგრძო.

— მეც ადამიანი ვარ, უსამართლო—ნაღვლიანის ღიმილით გაისწორა სიტყვა პავლემ—რისთვის მავიწყდება ჩემი კეკე?

მოდო აქ შვილო კეკე!.. მიხნო თავისთან კეკე მოხუცმა, წელზე ხელი შემოხვია და თვალეში ჩააშტერდა...

სიჩუმე ჩამოვარდა. ნაამბობმა გამაბრუა: ასე მეგონა, რომელიმე ფარდის უკანიდან გამოხტება პავლეს ერთ ერთი საყვარელ არსებათაგანი-მეთქი... ტანში მაყრუოლებდა... ვგრძნობდი, რომ შობის წინალამე ჩემთვისაც დაუვიწყარი შეიქნებოდა...

ბუხარი საყვარლათ გიზგიზებდა, გარღთ კი ქარი ისევ ღმუროდა. მდუმარებათ გადაქეუული ნიკო და ტატო ერთმანერთს გაკვირვებით შეპყურებდნენ. მე თვალს არ ვაშორებდი კეკეს... ის იყო ჩემი გულისთქმა, ჩემი აზრი, ჩემი იდეალი!..

„დამნაშავეა, ბატონებო, ის დედამა, ვინც შვილებს ცხოვრების აესა და კარგს უმაღავს, ვინც ადამიანებათ კი არა ტიკინებათ ამხადებს მათ.—დაარღვია სიჩუმე პავლემ—მე კი არა დამიმაღნიარა ჩემის შვილისათვის, იცის ჩემი ნაკლიც და ცხოვრების აკარგიც... აფასებს ჩემ კულ-წრფელობას და გულ-წრფელადაც მექცევა. მე მადლობელი ვარ ამისათვის... დღეს ჩემმა გოგონამ გამომიცხადა, რომ ერთი თქვენთაგანი უყვარს... შობა ღამეს ჩემს ცხოვრებაში დიდი მნიშვნელობა შექონდა და მინდა ჩემმა შვილიმაც შობა-ღამიდან დაიწყოს ცხოვრებაო...“

მე გულმა ცემა დამიწყო, თვალეში სიხარულის კრემლები მომადგა... იმედი მომეცა... კეკე ბოწეულივით გაწითლდა და მამას მხარზე თავი დააყრდნო...

ნიკო ღიმილით ზეზე წამოღგა.—მოდო შვილო, ღმერთმა გაგაბედნიეროთ... მიჰპართა პავლემ ნიკოს და აკრემლებულმა ქალისა და ვაჟის ხელი შეეერთა...

დარ მახსოვს, როგორ გამოველ პავლეს სახლიდან... თქალ კრემლიანი ვაგრობოდი ქუჩაში და გულქმნილად თავზარ-დაცემული ვლრიალებდი: ბედნიერბა, ბედნიერბა... კო-მეთქი და მე კი?...
... ია ეკალაძე,

სამუოჯლოს ცაზა

ახალი იმედი ძველ ჩაფხუტში. განქანქარდი! განქანქარდი! კუბენ შექსნიანს. ტრაგედია დრამატიულ სიზგავდაებაში. არაფა იანუსი, ასუ უნიჭო რაინდი. გულწრფელი ბერი „იკუტაში“. დავლური ახლა წლის წინათ. აღმოჩენილი ვაკრამძისა.

თფილისი შეიმოსა, თფილისი აღზდგა, თფილისი განახლდა! არ უნახავ ამერ-იმერეთს ყველა ეს შახ-აბახის შემდეგ. მოხდა დიდებული ამბავი, განმაცვიფრებელი, გამხარებელი გულისა, დამყრებელი წყლულისა რაღა ვსთქვა მაზე, რაც უკვე იცით, რაღა ვაქო ის, რაც თვით იქების. დიდებულს აღარ უნდა ხობტა, საკვირველებას განცვიფრება მართებს და აი ჩვენც დღეს ვდევართ თფილისის საბჭოს წინაშე თვალე დაქვეტირნი, ხელეზ ზეცა აპყრობილნი. ვხარობთ ძველის გარდაცვლებას, ვგალობთ ახლის დაბადებას. იშვა ახალი საბჭო ახალგაზდათაგან. და ვითარცა ახალგაზდანი, რასაკვირველია, ახლის წინამორბენი, ახლის მოციქული და წინამძღვარი იქნებიან. ამაში ექვი თვით ლიბერალ „ცნ. ფურც“. და „ნოვ. ობოზრ“-საც კი არ დაებადათ! არა, ისენი ჯერ ისევ ჩანასახს ვგებებოდნენ და ახლა ხომ მის სრულს ხატებათა წინაშე მუხლ მოდრკით ილოცავენ! ასეთია გზა ყოველი იერუსალიმის ღლოცვლისა. აღსრულდა უადრესი წადილი „ცნ. ფურც“-საც: თხუამეტი მოციქული შემოსენებულ წმინდანებში ქართველიც ურევია! ეს მთელი გამარჯვებაა ენის ქავილისა, ეს მთელი ნაპოლეონობაა ქართველებსა! დეე მათაც ილოცონ იქ, საცა მრავალნი არიან, და ჩვენ კი მხოლოთ ტაში გვადევს კისრათ! მაშ ტაში და ვაშა ახალ საბჭოს თბილისის საკურთხეველისას!

მაგრამ ესეც კი უნდა ვიცოდეთ, რას ქვია ახალი და ძველი. მეტრიკული წესით ახალი ძველისაგან წვერთა, წელთა და კბილთა ფერ რაოდენობით ირჩევა. ამიტომ წლევანდელი განახლებული საბჭო ძველისაგან ასეთივე ფერ-უმარილით განსხვავდება. წინანდლებს მაგ. აღარ ქონდათ წინა კბილები, რაიცა ამბარის სტუმრებისთვის ვერაფერი ღირსებაა, ახლებს კი თან ახლავს წინაცა და სათბილევ. ძველს თავში აქვს ქალარა და ბნელაში შეფარებასა რჩეობს, ახალი ჯერ არ შეფერილა და ჯერჯერობით მზეზე გამოდის. მაგრამ ნათესაობა კი მათში კისერი ყოფილა და აი ამ კისერმა მაინცა და მაინც მოითხოვა თავისი სისხლი და ხორცი, კვიცი გვარზე ახტა და ახალს კისერზე ძველი თავი შესკუბდა. ახალმა ძველი ნაყოფი გამოიღო. აირჩიეს თფილისის პატრონ-მფარველათ თ. არლუთინსკი-დოლოგორუკოვი, რომელიც ძველთა ძველი მესანგლეა თფილისისა. ასე და ამგვართ ახალ იმედებს ძველი ჩაფხუტი ჩამოეცვა. ახალმა ფესვებმა ძველი თავი უნდა ატარონ. ჩვენ დარწმუნებული ვართ ძველი ნამყენი ახალ ფესვებსაც კარგათ შევისისხლობორცება, ვინაიდან მათ ერთი და იგივე ნიადაგი ზრდით, ისინი ერთი და იგივე ბალის დამამშვენებელნი იქნებიან, მაგრამ აქ საქმე იმედებია, რომელსაც, ექვი არ არის, ახლაც მოვლის ორი ლიბერალი „ცნ. ფურც“. და „ობოზრენიე“. მაშ მიულოცოთ მათ მომავალი დახლი! ახალი იმედებისა ძველ ჩაფხუტში, ხოლო ჩვენ კი ჩავიმდეროთ:

ვისარადეო, ქრიატენსი,
განახლდა თფილის ქალაქი,

სოფლაკისთვის შეუერთე,
ნახალაკისთვის დაჯა!

* *

ახლებმა თუ ძველი მოიბეს, ძველები ახალს გვიქადიან. აგერ ეს ერთი ხანია დიდი აურზაურია რამდენსამე კაბინეტში. ხნავენ და სთესავენ, ბარვენ და რწყავენ, ხნავენ ენით, სთესავენ ყანყრატოთი, ბარვენ კალმით და რწყავენ მენლით. „Сколько ихъ, куда ихъ гонять, что такъ жалобно поють“? დიხ ვინ არიან ისენი, საით ერეკებიან - მათ და ან რას სტირიან ასე მწუხარე ხმით? ესენი არიან სამეურნეო კომისიები, ხოლო საით ერეკებიან მათ, და ან რისთვის გადადებენ ასე მგლოვიარეთ, ეს კი სწორეთ. გამოუცნობელია თუ ზოგიერთ მათგანს თავისი გულწრფელობით არ აცხნა «что такъ жалобно поють», ძნელი მისახვედრი იყო, ვის მოუწადინებია ქვეყნის ხსნა და შევლა. სხვათა და სხვათა შორის წარსულ თვეების კრებებზე თბილისში სამეურნეო კომისიაში ერთმა (ლიახოვსკიმ) ედისონმა ხაფანგები უჩჩია საქართველოს სტაფილოს და სხვა სანიაგავთა ქურდების დასაქვრათ, მეორემ, ბატონებო, გუთანს ღირღიტი გამოუცვალა, მესამემ ცას ზარბაზნები ესროლა სეტყვის შესაშინებლათ, მეოთხემ ქერში კაპუსტა დათესა, მეხუთემ ხალხს მშვიდობა, დღეგრძელობა, ჯანმრთელობა უსურვა და ყველამ კი ერთათ შემოსძახეს განქანქარდი სიღარიბევე, სიმშლიო, ქურდობავ, ნაცარო, ობო, ჰირო საქონლისაო, კბილო ნადირასაო და აღივსე ქვეყანა სათნოებით, სიყვარულით, გონებით, ქონებით, სიმდიდრით!

ოხ, განქანქარდი განქანქარდი! ვუსურვოთ ჩვენც კაბინეტის გუთნის დედა-მეხრებებს!

* *

სოფლის მარტივად მარტო ისენი არ მოგვივლინა ზეცამ. გვეყვანან სხვებიც და მათ შორის ჩვენი დრამატიული კომიტეტიც. სრული ორი თვეა, რაც ეს კომიტეტი და მის მიერ მიწვეული ათიოდე კაცი ეძებენ შექსპირს, ნამდვილ შექსპირს! მათ ბევრნაირი ხრიკები იხმარეს დიდებული დრამატურგის საძებნელათ და პრემიაც კი დანიშნეს მისთვის, ვინც შექსპირის შუბლით წარსდგება კომიტეტის წინაშე, მარა შენ არ მომიკვდე, ვერა ეშველათ რა ვერც მათ და ვერც საზოგადოებას, მათ მიტომ, რომ თურმე კომისია თვალვადახუჭული უყურებს ყოველ მისაწვევ ბარათს საპრემიო პიესების განსახილველათ და საზოგადოებას კი მიტომ, რომ გულის ფანჯრულით ელის, აგერ საცაა ჩვენი კომიტეტი წააგლებს ყურებში ხელს მანქანებას და გადმოგვიგდებს ქართველ შექსპირსო. ხოლო უფრო მეტ ტანჯვაში არიან ინკოგნიტო ავტორები (წარდგენილია ცხრამეტი პიესა) აცა ან ეხლა მოგვეხლება დევეშა პრემიის მისაღებათ ან ეხლაო.

შეიცოდე, უფალო გამხილველი კომისია, რომელმაც იტვირთა საქმე სახელისათვის და არა საქმისათვის! შეიბრაღე მონანი შენი ავქსონიცი, რომელთა ტანჯვა თვით ოტელოს ვაებას აღემატება!

ღმერთო, მოგვე შექსპირი!

* *

იმავე დრამატიულ საზოგადოების გამგეობაში წარსულ კვირას პატარა ტრაგედიაც მოხდა. იყო საზოგადო კრება, რომელზედაც, ცოტა არ იყოს, მოულოდნელათ ასტყდა ერთი ვაი-უშველბელი და ორონტრიალი. დაირღვა მცნება, დიდ-პატარაობისა ჩინ-წლოვანებით. ეს უპირველესათ შენიშნა ერთმა, მოხუცმა რომლის აზრითაც ჰკუა ჰალარაში ყოფილა. მან მოისურვა გაჩუმება მათი, ვინც ნოეს კიდობნიდან არ იყვენ გამოსულნი! მარა, შენ არ მომიკვდე, მისმა გულის წყრომამ მაინც ვერ დაიცვა მყუდროება, მშვიდობა და სათ-

ნობეა გამგეობისა, რომელსაც სურდა ცხრა-კლიტულში შეენახა ზოგიერთი ამბები. ყველაზე მწვავე კამათი კი გამოიწვია არტისტთა აკადემიის, მათის მდგომარეობის განმარტება და გაცნობამ. აი აქ კი განრისხდა თვით იუბიტერიც, გრგვინა ცამ, იქვეა მეხმადა გაინაბნენ, იცით ვინ? „სამშობლოს“ გმირი ხიმშიაშვილი თვისი თავადადებული რაინდობით, გმირთა გმირი და პირდაპირ ოტელო, აკოფა თვისი ენა მახვილობით, „ბიძია“ თვისი გულუბრყვილობით და სხვანი და სხვანი, რომელნიც ასე გვიღალადებენ სცენიდან პირადობის დაცვას, პირდაპირობას, პირუთენელობას. დიხ, ესენი გაინაბნენ სწორეთ მაშინ, როდესაც ბ-ნ მარეისორმა, ვალერიან გუნიამ, საქვეყნოთ გამოაცხადა: ჩვენი არტისტები ისედაც თავაშვებულნი არიან და თქვენ მათ ესარჩლებით, რომ უფრო გათამამდნენო?“, ეს ესმოდათ მსახიობთ. ისენი ყურობდენ! აქედან ნათლათა სჩანს მათი „თავაშვებულობა“ ბ-ნ მარეისორის წინაშე. ოხ, ძნელი ყოფილა მათთვის იუბიტერის რისხვა, ვისაც ბედმა წილათ არგუნა მორჩილება კუქის გულისათვის!

* *

კარგია კიდევ, რომ ამ ქვეყნათ ყველა არ დაცემულა სულით და არ ეკითხება კუქს საექვო საქმეში. ყოფილან გმირნი, რომელნიც შეურაცხყოფას, რაც უნდ დაუჯდეთ, არავის აპატიებენ. (სეთი გმირი გამოვიდა „ცნობ. ფურ“. მას „ივერიამ“ აწყენინა. და ისე აწყენინა, რომ თვითონაც არ ელოდდა, თუ ავლაბრული სკოლა ამისთანა რამეს შესწავლიდა ჩვენ მათუსალას მტრის შესამუსრავათ. „ცნობის ფურცელმა“ საწყენი იწყინა, მოინდომა მტრის გადახდა, სისხლის აღება და ბევრი ფიქრის შემდეგ ასე შეუთვალა: ჩემი სიჩუმე იყოს თქვენი პასუხიო“. ესეც ერთნაირი მოდაა გამარჯვებისა. ესეც ერთნაირი სისხლის აღებაა.

მაგრამ ამაზე ჩვენ აღარას ვიტყოდით, თუ თვით „ცნობის ფურცელსავე“ არ დაერღვია თავისი აღთქმა სიჩუმისათითქმის იმავე კვირაში ველარ მოუთმინა მას გულმა, გატეხა ფიცი და გამოეხმაურა „ივერიას“ (იხ „ცნ. ფურ“. 2000 №-ში წერ. სიტყვასი). რას მიეწერება ეს მოუთმენლობა, იმას რომ „ცნობ. ფურცელმა“ სიჩუმე, ვითარცა იარაღი სისხლის აღებისა, არღარა სცნო აწინდელ ბრძოლის გამოსადეგათ? ან იქნება სიტყვა სხვაა და „ცნობის ცურცელი“ სხვა? ამ ორში ერ-ერთია მართალი. ან სიტყვას „ცნ. ფურც.“-ში თვისი განსაკუთრებული „ფურცელი“ აქვს, ე. ი., ერთს გაზეთში ორი რედაქციაა. (ის რედაქციის მხრივ ლაპარაკობს) სხვა და სხვა აზრისა, ზომისა და ტაქტიკისა, ან არა და „ცნ. ფურცელს“ მართლაც უგვრძნია, რომ დღევანდელ ბრძოლაში სიჩუმე ვერაფერი იარაღია მტერთან საბრძოლველათ.

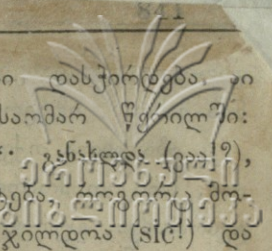
პირველ შემთხვევაში გაზეთი ორთავა იანუსია, მეორეში უნიქო რაინდი!

* *

მაგრამ რაინდობაში მას არც „ივერია“ ჩამოუვარდება. ის თუ იტყვის რასმე გულწმინდათ, ის თუ დასწერს რასმე, სრულებითაც არ ეკითხება გონებას. არა, ის მისდევს ერთთერთ გრძობას და მთვარის ბრუნვას: განსაკვიფრებელია მისი „ბერის“ გულწრფელობა გაზეთის 269 №-ში.

ასტორაული ცნობა

- ვინ შეჰქმნა ჩვენში კულტურა, - თავადმა?
- არა.
- აზნაურმა?
- არა.
- გლეხმა?
- არა.
- მღვდელმა?

- არა.
- მაშ ვინ?
- ქართველმა, ქართველის გენიოსობამ.
- რა არის კულტურა?

აქ ისა ხსნის, რა არის კულტურა, და გამოდის, რომ კულტურა ყოფილა არც მეტი არც ნაკლები ორი გიოვანქა ხიზილალა. შემდეგ განაგრძობს:

— ვინ დაიცვა ესრეთი საწადიერი ანდერძი და ქართული კულტურა?

— რასაკვირველია, იმავ ქართლოსიანმა, იმავ ქართველმა ერმა, ნიჭით და ძალ-ღონით აღსავსე ამერ-იმერმა.

— ვინ შეუწყო ხელი ამ ანდერძის და ქართულ თავისუფალ კულტურის დამხობას?

— ვინ უღალატა მეთვე საუკუნეში საქართველოს მიწების შემკრებელს და სამეფოს გამაერთიანებელს ბაგრატ III-ეს?

— რატი ორბელიანმა, კახეთის თავად-ახნაურობამ.

— ვინ უღალატა საქართველოს გამაერთიანებელს დავით მეფეს?

— ჩოლოყაშვილმა.

— ვინ უღალატა დავითს და ვინ წამოუძღვა მთიულეთს თათრის ხანებს?

— შალვა ქვენაფლაველმა, ლარგველმა.

— ვის ვერაგობით მოსწყდა სამცხე და კლარჯეთი ქართლის ტახტს?

— გაიძვერა ათაბაგის ვერაგობით.

— ვის მტარვალობით გამაჰმადიანდა მესხეთი?

— იმავე ათაბაგებმა.

— ვის ბელადობით დააარსა შაჰაბაზ I-მა კაკ-ელისენის (საინგილოს) სასულთნო?

— თავად ვახუშტიშვილისა, რომელიც სულთანადვე დაიდგინა.

— ვინ უღალატა ქართლ-კახეთის გამაერთიანებელს ერეკლე II-ეს?

— ალექსანდრე ამილახვარმა და მასთან იმ კაცებმა, რომელნიც შიშინაობის დროს სამშობლოდგან გაიქცნენ, გავარდნენ და ახლა, მშვიდობიანობის დროს, დაბრუნება და ბატონობა მოინდომეს.

— ვინ იყვნენ ისინი, რომელთაც „არღარა აქუნდათ სიმტკიცე სჯულისა და მეფეთა თვისთა ერთგულება, ვინაიდგან მკირედითა ნიჭითა (საჩუქრით) გამაჰმადიანდებოდნენ და აქუნდათ როქი (ჯამაგირი) ყვენისაგან, შემყვარე იყვნენ უფროს სოფლის დიდებისა, ვიდრეღა სუფევისათვის ჩვენთვის დაკლულისა ქრისტესა“?

— ესენი იყვნენ ქართველთა თავადნი: ისონ არაგვის ერისთავი, ქამარბეგ, მელიქი ერეკლს, რომელსა ზრდიდა მეფე ვითარცა ძესა, ძმანი მაჩაბელნი... „ესენი უღებოდნენ ღალატად მეფესა“.

— ვინ უღალატა ლუარსაბს, სვიმონს, ერეკლეს აღამაჰმადხანის შემოსევის დროს? ვინ გაყიდა შვიდ გუდა ოქროდ ლუარსაბ მეორე და საქართველო? ვინ გაყიდა... მაგრამ კმარა.

— ვინ ღალატობდა მე-XV საუკუნიდგან დედა ქალაქ მცხეთის საყდარს?

— სხვა-და-სხვა კუთხის ეპისკოპოსები... .

რას იტყვიან თქვენ ბერის გულწრფელობაზე ზაქიქამიათა უმწეო მფარველნო, ბ-ნო პლებსნო, თბილისელნო, გარეჯელნო, ბზიკნო და ძმანო მათნო?!

* *

ერთ გულწრფელობას მეორეც თან მიაცოლა „ივერიამ“. კარგათაც უფიქრია. თუ რამ სისულელე დარჩა, სთქვას ახალ

წლამდე, რადგან ახალი წლისთვის სხვები დასჯილიყდა. ეს ბაჯალლოც: „ივერიის“ 270 №-ს საომარ წერილნი: ვკითხულობთ: „მას აქეთ, რაც „ივერია“ ახალდა (გაქცა), მკითხველიც მოემატა. მკითხველის მომატენა, როგორც მოგესხენებათ, გაზეთისათვის უპირველესი ჯილდოა (sic!) და მაშასადამე ბედნიერებაცა“.

„ივერია“ „განახლებულა“, იხარე, გულო!

„ივერია“ გაბედნიერებულა, მოკვდი, მტერო!

მაგრამ ამის ახსნა საჭიროა. „მას აქეთ, რაც „ივერია“ განახლდა... ბედნიერება“... ეწიო, მაშასადამე განახლებამდე 25 წლის განმავლობაში „ივერია“ უბედური ყოფილა. ეს ჩვენ რო გვეთქვა, სამშობლოს ღალატს დაგვწამებდენ. „ივერია“ ენაზე პილპილს დაიყრიდა. მადლობა ღმერთს, თვითვე აღიარეს, რომ ძლივ გაგბედნიერდით უბედურნიო. აღიარეს, მაგრამ ამით გაროზგეს საწყალი მათუსალი მათუსალისავე ყაყარჯენით.

ახლა ვიკითხოთ, რაში გამოიხატება „ივერიის“ განახლება?

თუ ვსთქვით, რომ მან თავი დაანება კიბოსთან აღებ-მიცემობას და პროგრესის გზაზე სკუპ-სკუპით გადადისო, ან თუ ვსთქვით, რომ მიატოვა სამშობლოს მძინარე დარაჯობა, წყალ გადადებულ წისქვილის რაკი-რუკი, სხვათა უმჯერი ღანძღვა-ძაება, ვინება და სადაც ჯერ არს ყრიკ-ყრიკი; ეს ხო „ივერიის“ მთელი შეურაცხყოფაა, ეს ხო მის ხელიდან მის სათაყვანო ბაირაღის გაგდებაა, არა ჩვენ ამ ცოდვას ვერ ჩავიდნენთ! მაშ რით დავენმარნეთ „ივერიას“ მკითხველებისათვის გამოჯანის ახსნაში? მით რომ ვაუწყოთ განდიდება „ივერიის“ ფორმატისა სიგძე-სიყანით!

მაგრამ ვაი, რომ თავის დასიება ტვინის მომატებას არ ნიშნავს!

რაც შეეხება „მკითხველის“, ე. ი. ქანქარის. „მომატებას“, ესეც ანგარიშია: საიღამ დაიწყო თვლა მომატებისა, რა იყო ჯამი? სამს მიემატა თუ ოთხს?

მაინცა და მაინც ვულოცავთ „ივერიას“ ახალი წლის ხელის მომწერთა წინაშე ბავშვობანას და კუნტრუს!

* *

იმავე „ივერიის“ იმავე საომარ წერილში ვკითხულობთ: გაზეთები „*Бак. Известія*“ და „*Аргонавтъ*“-ი, ეს ახლათ გამოჩეკილი წიწილები, რომლებსაც ჯერ რიგიანათ პირიც ვერ დაუღიათ, ჩვენს „ივერიას“ აბრალებენ ერთა შორის მძულვილების ქადაგებას. ამავე აზრისა ბრძანდაბიან „ცნობ. ფურცლის“ რედაქცია და სომხური გაზეთი „ნორდარი“. სწორეთ საბრალოა ერთი ანგელოზი ამდენ ტარტაროზებში!

ის საბუთებსაცა თხოულობს. თქვენმა უმორჩილესმა მონამ ამის შესახებ ამ ზაფხულ კიდევ წარუდგინა ამგვარები, მარა ახლა კი, სწორე მოგახსენოთ, აღარა მცალიან კედელზე ცერცვი ავათამაშო.

* *

სწორე მოგახსენოთ, ჩემთვის სულ ერთია გვარამაძე არ ეშვება „მოგზაურს“ თუ „მოგზაური“ არ აძლევს შვებას გვარამაძეს, მაგრამ ის კი ჩემთვის დიდი საინტერესოა მართლა, ორ თავიანი ხალხია გურიაში თუ არა? ეს ეჭვი დამიბადა ბ-ნმა გვარამაძემ „მოგზაურის“ მეთერთმეტე და მეთორმეტე ნომერში. ავტორი „გურული ცხოვრების სარკისა“ ასე გვახედებს საარაკო შუშაში: გურული „თავის ხასიათს არ ამცნებს სხვასა (ე. ი. კულდაფარულიო), ხრიკით მოხრიკული მოხერხებული გურული“, სწერს ის ერთგან, არ ვიცო კი რომელ ენაზე.

„გურული ყოლისფერში პირადია და არ უყვარს და-

ფარული და დახვეწილი, სულ ნათელი და ცხადი ურჩევ-
ნია მასა. იმტერვეს ენას იგივე გვარამაძე კოტა ქვევით.

აბა ეხლა თქვენ მიხვდით, რომელი მათგანია აქ გურუ-
ლი, ხრიკით მოხრიკული თუ პირდაპირი? თუ დაუჯერეთ
გვარამაძეს, გურული ორ თავიანი ყოფილა. ერთი თავი ნა-
თელია, მეორე კი ბნელი.

„გურულს სული ცხვირში აქვს და სისხლი კი თავშიო“
გვასწავლის იგივე ავტორი იმავე წერილში. მაშასადამე გუ-
რიაში მიქელ-ვაბრიელიც ცხვირებზე ნადირობს, ვინაიდან სუ-
ლის საბუდარი გურულისა ცხვირში ყოფილა. რაც შეეხება
თავს, იქიდან სისხლს ტვინი გაუდევნია! ესეც ერთი უბედუ-
რება გურიაში!

იმავე „გურიაში მარტოთ გურული“ ცხოვრობს. სხვა
კაცი ვერ მოდის გურიაში, რადგანაც არ იცის (ამ სხვამ)
რა ეწყინება და რა ეამება გურულს; თვითონ კი უნდა
ფრთხილობდეს (ე. ი. სხვა კაცი) საწყენი არ შეახოს ვინმეს,
რომ იმ საწყენით კუჭი არ მოუყვანოს, რომელსაც ცული
შედეგი მოყვებაო.

როგორც ხედავთ, დიდათ საპატიო მიზეზი მოყავს გვა-
რამაძეს, რომლის გამო „გურიაში მარტო გურულებს უცხო-
ვრიათ“, ეს მიზეზი გურულის საფრთხილო კუჭი ყოფილა.

„სარკვეა“, მაშ რა ჯანაბაა!

რიგოლეტო.

შილლერის ბოქსის შირითადი თვისებანი.

(შემდეგი *).

მთელს პიესაში ვერრინა მეტათ საყურადღებო პირს
წარმოადგენს. მას წვერი უკვე გაქალაქავებული აქვს, ბევრი
ბრძოლა, ბევრი სისხლის ღვრა განუვლია და ბევრი მთავარი
უნახავს, ბევრგვარ მართველობას მოსწრებია და სიბერის
ჟამს სამი მცნება გამოუტანია ცხოვრების დაკვირვებიდან: 1)
თავისუფლება ვერრინას აზრით აუცილებელი პირობაა, ურომ-
ლისათავე როგორც კერძო პიროვნების, ისე მთელი ერის
ბედნიერება ყოველთა შეუძლებელია; 2) ყოველი მთავარი,
ყოველი მეფე—რაც უნდა მრავალი ღირსებით იყოს ის შემ-
კული, ყოველგვარი მართველობა, რომელიც ერთი პირის
ხელშია შეგროვილი, ხალხის თავისუფლების მტერია და ამით
მტერია ხალხის ბედნიერების; აქედან თავისთავათ ცხადია
ისიც, რომ 3) თუ ხალხს უნდა ბედნიერი იყოს, მან თვი-
თონ უნდა იკისროს თავისი თავის მეფობა. ვერრინას აზრით
პიროვნება, საზოგადოება რე უნდა იყვენ სრულებით თავი-
სუფალნი. თუ რას ნიშნავს, რაში უნდა იხატებოდეს პიროვნე-
ბის თავისუფლება, ამის შესახებ ვერრინა არაფერს გვეუბ-
ნება; ეს კითხვა ნათლათა აქვს გარკვეული შილლერის მეო-
რე პირს, მარკიზ პოზას „დონ-კარლოს“-ში. ერის თავისუფ-
ლება ვერრინას აზრით უნდა იხატებოდეს რესპუბლიკაში,
საზოგადოებრივი თავისუფლება კი იმგვარ პოლიტიკურ წყობი-
ლებაში, სადაც ყოველგვარი უფლება, მთელი მართვა-გამ-
გეობა უმრავლესობის ხელშია და არა უმცირესობის ხელში.

ვერრინას აზრით ერთ პირს მართვა-გამგეობა არასოდეს
არ უნდა ანდოს საზოგადოებამ, რადგანაც ყოველ პირს, რა
მედგარი დამკველიც უნდა იყოს ის საზოგადოებრივი ინტე-
რესების, უფლებანი და უპირატესობა რყენის. რა საბუთი
აქვს ვერრინას, რომ ასე ფიქრობს? საუცხოვო საბუთს
მისთვის ფიესკოს მთელი ფსინოლოგია წარმოადგენს. როდესაც
ფიესკო მამულის განთავისუფლებისათვის ფიქრსა და
ზრუნვას შეუდგა, თვისი თავი მას სრულებით არ ახსოვდა,
მისი ოცნება—თავისუფალი გენუა იყო. „გენუა, შენ იყავი

თავისუფალი და მე კი შენი საუკეთესო მოქალაქე ვიქნებიო“,
ამბობდა ხოლმე ფიესკო თავის გულში. ფიესკო არა იცუ-
ლებრივი ღირსებით იყო ბუნებისაგან დასაჩუქრებული, მაგ-
რამ ამ იშვიათმა პირმა კი ვერ შეიკავა თავი, ~~საუკეთესო~~
ზნეობრივ სიმალღებზე: რაც უფრო აღსრულდებოდა მისი
მისი ოცნება, მით უფრო იზრდებოდა ფიესკოს საკუთარი
„მე“, მით უფრო მეტ ალაგს იქერდა მის გულში საკუთარ
ბედნიერებაზე ფიქრი და ზრუნვა. და როდესაც მამულის გან-
თავისუფლებაში მას აღარავითარი ეჭვი არა ქანდა, მან თავისი
თავი გენუის ჰერცოგათ გამოაცხადა. ამგვარათ ფიეს-
კომ დაიწყო მამულის განთავისუფლებით და დაბოლოვა მა-
მულის დამონავებით! განა ეს უნდოდა ფიესკოს, განა ამას
ოცნებობდა, ამას შეტრფოდა ის? არა და არა! ფიესკო
გულწრფელი იყო, როდესაც ამბობდა: გენუა, მხოლოთ
შენ იყავი თავისუფალი და მე კი შენი მოქალაქე ვიქ-
ნებიო; მას არ ახსოვდა თვისი თავი, მას გულწრფელათ უნ-
დოდა მამულის განთავისუფლება ყოველგვარი ბატონისაგან,
მაგრამ ფიესკომ რა ქნას, თუ რომ

გული კრულია კაცისა
სარბი და გაუძღომელა!

ფიესკო რა შუაშია, თუ როგორ უნდა ოხერი ბატონობა ყო-
ველ ადამიანს თავისკენ იზიდავს!

ჩაუგდეთ ფიესკოს ხელში ბატონობა, დასვით ის გე-
ნუის მთავრათ; რას იზამს ის ამგვარ შემთხვევაში? ამის პა-
სუხს მისი უკანასკნელი ნაბიჯი გვაძლევს. როდესაც მას სა-
შუალება მიეცა მთავრათ გამხდარიყო, დიდა ბრძოლა არ
დასჭირვებია მას თავის საკუთარ თავთან: მყისვე უარყო სის-
ხლით მოპოებული თავისუფლება თავის სასარგებლოთ; რო-
დესაც ის უკვე მთავარი იქნებოდა და სრულა მარჯანებელი—
თვით-მპყრობელი, ექვს გარეშეა თვისი ადგილის შესარჩენა-
თა და გასაძლიერებლათ დევნას დაუწყებდა თავისუფლების
ყოველგვარ გამოქვადვებას, ყოველ ნიშან-წყალს თავის სა-
ხელმწიფოში. ამის შემხედვარე ვერრინას არ შეუძლია არ
თქვას, რომ ყოველი მეფე, რა დიდი ღირსების ბატონიც
უნდა იყოს ის, მტერია თავისუფლებისა. მეფე და საზოგად-
ოებრივი თავისუფლება ვერრინას თვალში ერთათ წარმოუდ-
გენელია; იდეა მეფისა უარყოფა თავისუფლების იდეის და
თავისუფლება მხოლოთ იქ არის, ვერრინას აზრით, სადაც
თვით ხაოხია თვისი თავის მეფე. აქიტომ თუ ვერრინა
უყოყმანოთ კლავს თავის ძვირფას მეგობარს, ამაში მას
ვერავინ ვერ გაამტყუნებს, რადგანაც მისი მოქმედება სრუ-
ლებით პატიოსანია; პოლიტიკური და საზოგადოებრივი თავისუფლება
მას მიაჩნია უმთავრეს პირობათ, რომლის გარე-
შეც მას არავითარი ბედნიერება არა ურწამს; თავისუფლების
მოპოება და შერჩენა უცილოთ ითხოვს მეგობრის მოკვლას;
ან მეგობარი ან თავისუფლება,—სხვა გზა ვერრინას არ ღარ-
ჩენია და, თუ მთელი ერის ბედნიერებას ის მალლა აყენებს
კერძო პირის ბედნიერებაზე, ეს მხოლოთ მისი ბუნების პა-
ტიოსნებას და მისის რწმენების სილიადეს ამოწმებს.

ამგვარსავე პოლიტიკურ სარჩულზე არის აგებული შილ-
ლერის მეორე პიესა—„დონ-კარლოსი“. ესპანეთის მეფეს
ფილიპე მე-III-ს ყავს შვილი დონ-კარლოსი, რომელიც მემ-
კვიდრეა სამეფო ტახტის. ის სწავლობდა და იზრდებოდა
მარკიზ პოზასთან ერთათ; სწავლის დამთავრების შემდეგ მე-
გობრები ერთმანეთს დაშორდნენ; დონ-კარლოსი სასახლეში
დაბრუნდა. პოზამ კი ევროპაში მოგზაურობა განიზრახა. პო-
ზა იდეალებით ცხოვრობს. მისი მიზანია ადამიანთა ბედნიე-
რიერება; მას უნდა შექმნას ისეთი სახელმწიფო, სადაც მისი
იდეალები სრულ განხორციელებას პოვდნენ, და ამ მიზნით
ცდილობს ფლანდრიის განთავისუფლებას ესპანეთის ქვეშევრ-

*) იხ. „კვალი“ № 51.

დომობისაგან. ფლანდრიის განთავისუფლება მას უნდა დონ-კარლოსის დახმარებით. ამგვარი დახმარება პოზასათვის ორგანიზაციის საჭიროა: ფლანდრიის მცხოვრებთ დონ-კარლოსი განსაკუთრებით უყვართ; მხოლოდ დონ-კარლოსს შეუძლია, ისინი ამხედროს მეფის წინააღმდეგ; გარდა ამისა დონ-კარლოსი ესპანეთის ტახტის მემკვიდრეა და ამავე დროს პოზას მეგობარი, მისი იდეების თანამგრძობელი; მასადავს ფლანდრიაში დონ-კარლოსი იქნება მხოლოდ პოზას აზრების განმარტებელი, ფილიპეს სიკვდილის შემდეგ ის იქნება უდიდესი სახელმწიფოს მპყრობელი და მაშინ პოზას იდეებს, მის რწმენას ფართო ასპარეზი დაეთმობა. როდესაც მოგზაურობის შემდეგ პოზა სასახლეში ბრუნდება, შემდეგ სურათს ხედავს: დონ-კარლოსს უყვარს თავისი ახალგაზრდა დედინაცვალი, კარის კაცებს ხელთ აქვთ ამის უტყუარი საბუთები, მეფეს უკვე ექვი აქვს აღებული; მეფე სასტიკია, კარის კაცებს კი დონ-კარლოსის დაღუპვა უნდა, რადგანაც ის მათის სიტყვით „თავისუფლებას ეტრფის და ტახტისათვის არ ვარა“.

დღეს თუ ხვალ მეფე ყოველისფერს გაიგებს და ამგვარად დონ-კარლოსს დაღუპვის მეტი არაფერი არ მოელოს. პოზამ როგორმე უნდა გადაარჩინოს თავისი ძვირფასი მეგობარი, სხვა და სხვა მოხერხების წყალობით მან მეფეს ხელში ჩაუგდო იმის საბუთები, ვითომ მას უყვარდა დედოფალი და არა დონ-კარლოსს; მაგრამ პოზა თვითონვე გაება თავის მიერ გაბმულ ქსელში; მეფემ ის თავის ხელით მოკლა. ბოლო დროს პოზა თვითონვე ხედავდა კარგათ, რაც მოელოდა მას, მაგრამ მეგობრის გადასარჩენათ სხვა გზა აღარ იყო. მეგობრის სიკვდილით გამწარებული დონ-კარლოსი ატყობებს მეფეს საქმის ნამდვილ გარეშობას; ფილიპე II დედოფალს კლავს და შვილს კი ინკვიზიციას აძლევს საწამებლათ. ამით თავდება პიესა.

როგორც ერთ წერილში დავინახეთ, შილლერი დიდი თავყანისმცემელი იყო მეგობრობისა და სიყვარულის. ორივე ამ დიდ გრძობის ის უსულო საგანთაც შორისაც კი ხედავდა; მეგობრობა და სიყვარული მას ძირითად ცნებებებათ მიიჩნდა, „დონ-კარლოს“-ში, პოეტმა წარმოგვიდგინა საუცხოვო მაგალითი მეგობრობისათვის თავგანწირვისა: პოზა მსხვერპლათ წირავს თავის თავს დონ-კარლოსს თუმცა მეგობრობას შილლერი ფრიათ მალა აყენებდა და მეგობრობისათვის თავის დადებას ის ყოველი ადამიანისაგან ითხოვდა, მაგრამ საქვეყნო, საზოგადო ინტერესს ის მეგობრობაზე გაცილებით მალა აყენებდა. ჩვენი თავი მეგობარს უნდა შევწიროთ, ხოლო მეგობარი საზოგადოებას—აი შილლერის ღრმა რწმენა; რესპუბლიკის მოტრფილვე ვერჩინა უყაყმანოთ შეწირავს თავის სიცოცხლეს მეგობარს, ხოლო უყაყმანოთვე მოუსპობს სიცოცხლეს იმ მეგობარს, რომლისგანაც ერის თავისუფლებას და მასთან საზოგადოებრივ ბედნიერებას საფრთხე მოელოს. პოზა ის ბრწინვალე პირია, რომელშიაც შილლერმა სრულათა და გარკვევით ჩამოასხა თავისი პოლიტიკური მოძღვრება. დონ-კარლოსი და პოზა ერთი-მეორის დამატება; ორივე ესენი ერთათ იგივე შილლერია: პირველი შილლერის ნერვები, შილლერის ტემპერამენტი, ხოლო მეორე შილლერის სული, შილლერის აზროვნება. დონ-კარლოსის გულში მთელი სამყარო მოთავსდება პოზას სიტყვით; ის არის გატაცებული, მოძრავი დაუდგრომელი ახალგაზრდა, მხათ არის, მთელი სამყარო ბრძოლაში გამოიწვიოს, მაგრამ მას კარგათ არა აქვს გამორკვეული და შეგნებული, თუ რას უნდა მოახმაროს თავისი ძალ-ღონე, ცხოვრებაში რა გზას უნდა დაადგეს. ის ითხოვს სრულ თავისუფლებას პიროვნებისათვის, მას კანონიერათ მიიჩნია პიროვნების ყოველგვარი სურვილი, პიროვნების ბედნიერება მას ყველაზე უფრო რწამს და ამათ ბევრში წააგავს კარლოსს მოორს: მასავით ისიც ნაზი და აღზნებული ნერვების პატრონია, ისიც მასავით გულჩვილი და დაუდგრომელია, მასავით დაუდღებელი და საბოლოოთ გადაჭრილ რწმენებს მოკლებული. სულ სხვაა პოზა. „ჩვენი დრო არ მომწიფებულა ჩემი იდელებისათვის, მე მომავალ საუკუნეთა მოქალაქე ვარო“. თამამათ უცხადებს ის მეფეს. როგორია მისი იდელები? მისი იდელების შესაგნებლათ საჭიროა იმისგათვალისწინება, თუ როგორ უყურებს

პოზა პიროვნებას, საზოგადოებას და მეფეს. პიროვნებისათვის პოზა უარყოფს ყოველგვარ მოვალეობას; მის თვალში თავითარი მოვალეობა არ არსებობს; მოვალეობის მაგიერ მას რწამს მხოლოდ თავისუფალი შრომა. შრომა პოზას აზრით ადამიანის დანიშნულებაა, მხოლოდ შრომა აძლევს ადამიანს ცხოვრების შინაარსს, მაგრამ შრომა თავისუფალია, თავისუფალ-ყოფლობითი, ძალ-დაუტანებელი. შრომის თავისუფლებაში აუცილებლათ იგულისხმება ადამიანის სრული თავისუფლება და მართლაც პოზას აზრით ადამიანი თავისუფალი ქმნილებაა. მის გონებაში ორი მცნება—ადამიანი და თავისუფლება სინონიმები არიან, ერთი უმეორეთ მას ვერ წარმოუდგენია. თავისუფლება სინდისის, სიტყვის და აზრის ყოველი ადამიანის ბუნებრივი უფლებაა; ამ უფლების შეზღუდვა პოზას თვალში დამახინჯება ბუნების; ბუნების დამახინჯება კი ყოველათ შეუძლებელია პოზას აზრით. თუ ბუნების დამახინჯება შეუძლებელია, თავისუფლება კი ბუნებრივი უფლებაა ყოველი ადამიანის, მაშ ამ უფლების წართმევა; თავისუფლების მოსპობაც შეუძლებელი ყოფილა! პოზას საღ ოპტიმიზმსა და ღრმა რწმენას კაცობრიობის პროგრესისას სარჩულათ ის უდევს, რომ თავისუფლების სამუდამოთ მოსპობა მას არა თუ შეუძლებელათ,—სრულ აბსურდათ მიიჩნია. „როგორ, თქვენ გახედავთ შეაჩეროთ ქვეყნეობის გადახალისება, შეაყროთ საზოგადო გაზაფხული, რომელიც მთელ-ქვეყნეობას განაახლებს?.. თქვენ ვერაფერს ვერ მიაღწევთ.. ტყუილად ებრძოდით ბუნებასო“, თამამათ ეუბნება ის მეფეს. პოზას რწმენით, შეიძლება თავისუფლების შეზღუდვა, დროებით შეჩერება ისე, როგორც ეს ფილიპე მეორემ შეაჩერა, მაგრამ მისი სამუდამოთ მოსპობა მომავლადეს არ შეუძლია: ხალხი გამოიღვიძებს ერთხელაც იქნება, მოითხოვს თავის უფლებებს და მაშინ ვერავითარი ფილიპე მეორე ვერ გაუმაგრდება მას, ვერავითარი მეფე ვერ წაართმევს მაშინ ხალხს მას, რაც იმას თვით ბუნებამ მისცა. ყოველი ადამიანის მოქმედებისა და მისწრაფების მიხანი, მეფე იქნება ის თუ ჩვეულებრივი მომაკვდავი, პოზას აზრით ადამიანი უნდა იყოს: ყოველი ადამიანი უნდა ემსახუროდეს ადამიანის ბედნიერებას და, რადგანაც ბედნიერება გარეშე თავისუფლებისა არც პოზასა რწამს ვერჩინასავით, ამიტომ ყოველი ადამიანი უნდა ეძებდეს და იცავდეს უწინარეს ყოველისა ადამიანის თავისუფლებას. ეროვნული საზღვრები პოზასათვის არა წერია, მას მთელი ქვეყნეობა მიიჩნია თავის სამშობლოთ, მთელი კაცობრიობა თავის ერთათ. „მე კაცობრიობა მიყვარსო“, უცხადებს ის მეფეს.

რადგანაც პიროვნების სრული თავისუფლება შესაძლებელია მხოლოდ თავისუფალ საზოგადოებაში, ამიტომ პოზა საზოგადოებისათვისაც ითხოვს იმას, რასაც ის პიროვნებისათვის ითხოვდა. საზოგადოებრივ ცხოვრებას სარჩულათ უნდა ედვას სრული თანასწორობა; პოზა უარყოფს ყოველგვარ პრივილეგიებს, ყოველგვარ უპირატესობას საზოგადოებაში, ის მტერია წოდებრივი ურთიერთობის, მტერია ყოველგვარი უფროს-უნცროსობის როგორც ოჯახში, ისე საზოგადოებრივ ასპარეზზე. რაში უნდა იხატებოდეს პოზას აზრით საზოგადოების თავისუფლება? სრული თანასწორობაში, შრომის, სიტყვის, სინდისისა და აზროვნების თავისუფლებაში და ყოველგვარი მთავრობის უარყოფაში, გარდა იმ მთავრობისა, რომელსაც მხოლოდ ხალხი—უმეტესობა ირჩევს თავისი ნებისა და სურვილისამებრ. რა არის საზოგადოების მიხანი? პიროვნების ბედნიერება, გიპასუხებთ პოზა, და, რადგანაც პიროვნება მხოლოდ თავისუფალ საზოგადოებაშია ბედნიერი, ამიტომ პოზა კატეგორიულათ უარყოფს მეფეს და მონარქიულ წყობილებას. აქ პოზა ბევრში წააგავს ვერჩინას, მაგრამ იქ, საცა ვერჩინას მხოლოდ ბუნებრივი ინსტინქტი, სტიქიური ძალა ამოქმედებს, პოზა სრულებით შეგნებულია ფიქრობს და მოქმედებს, როგორც ფილოსოფოსი. მეფის ინტერესი და ხალხის ინტერესი პოზას აზრით ერთი მეორის სრული წინააღმდეგობაა; ის, რაც მეფისათვის სასარგებლოა, ხალხისათვის ან პირდაპირ მახარალებელია, ან სრულებით უსარგებლო. პოზას კი მხოლოდ ხალხის სარგებლობა რწამს და ამიტომ პირდაპირ უცხადებს ფილიპე მეორეს: მე არ შე-

მიძლია, მეფის მოსამსახურე ვიყო. ამით რა უნდოდა მას ეთქვა? ის იმას კი არ ეუბნება მეფეს: შენ—ფილიპე მეორეს ვერ გემსახურებო, არა—ფილიპე რომ ბუნებით კეთილი და პატიოსანია—პოზას ამაში ექვიც არა აქვს,—ის აცხადებს: მე საზოგადოთ მეფის სამსახური არ მინდა, და ამით აშკარათ გვატყობიებს, რომ მას ყოველი მეფე ეზიზღება, როგორც ხალხის ინტერესების მტერი. თუ ყოველი მეფე მხოლოთ ეგოისტია, მხოლოთ თავის თავზე ფიქრობს და იმ უფლებებს, რომლებიც მას აქვს მინიჭებული, მხოლოთ თავის სასარგებლოთა და ხალხის საზარლოთ იყენებს, ადამიანი კი მხოლოთ საზოგადო ინტერესს უნდა იცავდეს, აქედან თავის თავათ ცხადია ისიც, რომ ვისაც უნდა, ხალხს ემსახუროს, მან მეფის სამსახურს თავი უნდა დაანებოს. რატომ? აი რატომ. თავის მოხელეთაგან მეფე თავისუფალ მოქმედებას კი არ ითხოვს, არამედ მხოლოთ იმის აღსრულებას, რაც მას განუზრახავს, რაც მას ენებება; მეფეს კი მხოლოთის ნებას, რაც მისთვის სასარგებლოა; თავისუფლება, როგორც სიტყვის, ისე სინიღისა და აზროვნების, მეფისათვის დამღუპველია და ამიტომ სასტიკათ ის დევნის მას; ყოველი მისი სურვილი იქითაა არის მიმართული, რომ ხალხი რაც შეიძლება დააბეჩაოს, დაიმონავოს, თავისუფლების წყურვილი, დამოუკიდებელი მოქმედების უნარი მასში სრულებით აღმოფხვრას; ამიტომ ყოველი ადამიანი, რომელიც კი მეფეს ემსახურება, ხალხის მტერია; მეფესთან ერთათ ის ხალხის პროგრესს, ხალხის თავისუფლებასა და მასთან ერთათ ხალხის ბედნიერებას ებრძვის. თუ კი მეფის ინტერესი და ხალხის სარგებლობა ერთი მეორეს ეწინააღმდეგება, აქედან თავის-თავათ ცხადია, რომ ხალხისათვის მეფე არა თუ საჭირო არ არის, მხოლოთ მავნებელია და ამიტომ როგორც ხალხი, ისე ხალხის მოკეთე იმას უნდა ცდილობდენ, რომ მეფე თავიდან მოიშორონ. პოზას რწამს მხოლოთ ისეთი პოლიტიკური წყობილება, სადაც არავითარი მეფე არ არის და ყოველგვარი უფლება თვით ხალხის ხელშია, თვით ხალხია თავისი თავის მეფე და პატრონი. მხოლოთ ამგვარ პოლიტიკურ წყობილებაშია ადამიანი ბედნიერი. ამგვარი პოლიტიკური წყობილების განხორციელებას ემსახურება პოზა და თავის იდეალს სწირავს თავის სიცოცხლეს. ძირს მეფე! გაუმარჯოს შრომის, სიტყვის, აზრისა და სინიღის თავისუფლებას, გაუმარჯოს ხალხის მეფობას, აი რა გვაუწყა შილლერმა დიადი და ბრწყინვალე პოზას სახით.

არის ისეთი მომენტები, როდესაც პოზას რწამს: მოვა ისეთი დრო, როდესაც ხალხის ბედნიერება და მეფის ტახტი ერთმეორის წინააღმდეგნი აღარ იქნებიანო, მაგრამ აქ ულოლიკობა ან თავის-თავის წინააღმდეგობა კი არ არის; არა—მომავლის მეფე, მომავალი დროის მთავრობა პოზას სრულებით სხვანაირათ ესმის: ის დრწმუნებულია, რომ მომავალში მეფეთ ერთი ადამიანი კი არ იქნება, არამედ თვით ხალხი იქნება თავისი თავის მმართველი და პატრონი; მაშინ, რასაკვირველია, ხალხის ბედნიერებას აღარავითარი მტერი აღარ ეყოლება მეფის სახით.

აგერ ასი წელიწადი გადის მას შემდეგ, რაც შილლერმა შექმნა პოზას უკვლავი სახე. მაგრამ პოზას აზრები დღესაც სრულად მასთან დღესავით ცხად ქვეშაობილებას წარმოადგენენ. მართლაც და ვისთვის არ უნდა იყოს ცხადზედ უცხადესი, რომ ხალხი მხოლოთ მაშინ მოიპოვებს ქვეყნათ შესაძლებელ ბედნიერებას, როდესაც ის მოიხვეჭავს სრულ თავისუფლებას, უარყოფს ყოველგვარ მთავრობას და თვითონ განდებთ თავისა მეფედ და თავისი პატრონიც. შილლერის აზრებში არც ისეთი ურთვია რამე, რომ მთელ საუკუნეს არ შეძლებოდეს მისი განხორციელება; მაგრამ მიიხედვე გარშემო, მკითხველო, და შეხედე შენს თავს დაეკითხე: სიცოცხლე ყოველივე ის, რაც შილლერმა გვაუწყა პოზას სახით, თუ სრული ქვეშაობილება? თუ სიცოცხლე, რათ ხიბლავს ის ამდენათ შებოროკილ ადამიანს, რათ იზადავს ის თავისკენ ადამიანის სულსა და გულს, რათ ბრწყინავს ის ასე სპეტაკათ?!. თუ ქვეშაობილებაა, რას მიუცია ყველას ძილისათვის თავი, რატომ არ შეიგნებენ ამ ქვეშაობილებას და სხვასაც არ შეაგნებებენ?! რატომ, რატომ?!

ერთ ადამიანს თუ შეუძლია ხალხის დამონაგება, თუ მთელ ხალხს არ ძალუძს ერთი მტარვალის ძლიერება? დრო მოვა, ხალხი გამოიღვიძებს და მოითხოვს თავის წმინდა უფლებებს, ეუბნებოდა პოზა ფილიპე II-ეს, ეუბნებოდა შილლერს რი გერმანიის მთავრობას. დრო დიდი ხანია მოვიდა, რატომ არ ვიღვიძებთ, რატომ არ ვითხოვთ ჩვენს წმინდა, ადამიანურს უფლებებს? რატომ, რატომ?! *)

ი. გომართელი.

რედაქტ.-გამომც. ან. თ.-წერეთლისა.

გ ა ნ ც ხ ა დ ე ბ ა ნ ი.

იოსებ იმედაშვილის გამოცემა, № 21.

მ. გ. მ. რ. კ. ი. ს.

12 მოთხრობა, ავტ. გომართელის კრიტიკულ-ბიოგრაფიული წერილით. ფასი 60 კაპ. იყიდება გამომცემელთან (თფილისში, ალექსანდრეს ბაღის პირდაპირ) ფოსტის აღრესი: Тифлисъ, Книж. Торг. Гос. Зах. Имедашвили. აქვე იყიდება მისივე გამოცემა № 22. კაცთ ვარ და ჟული მხურავს, კომედია სამ მოქ. ივ. რევ. ვაჩნაძისა.

1903 წ ე ლ ს

გაზეთი „ივერია“ გამოვა იმავე სივრცით და პროგრამით, როგორათაც დღემდე გამოდიოდა, ფასი გაზეთისა მთელის წლით ისევ თუშანია. ამ ფულის შემოტანა ნაწილ-ნაწილათაც შეიძლება. განცხადებებს დასაბრუნებლად გაზეთის მკრმისთვის და ერთ თუშანს წარმოადგენს, ამ ნაქმბრის და დეკემბრის ნაქმბები მუქათა გაეკზავენა.

ხ ე ლ ა ს-მ ა რ ე ჯ ა მ ა ი ა დ ე ბ ა :

- ტფილისში:—„ივერიის“ რედაქცია (თავად-აზნაურთა ქარვასლა №№ 117 და 118) და ქ. შ. წერა-კითხვ. გამარც. საზოგ. წიგნის მაღაზია (სასახლის ქუჩა, თავ-აზნაურ. ქარვასლა).
 - ქუთაისში:—ბეჟანეიშვილის და წერეთლის წიგნის მაღაზიებში, ქუთ. წიგნების გამომც. ამხანაგობის კიოსკში, აგრეთვე სოსიკო მერკვილაძესთან.
 - ბათუმში:—ნიკოლაძის ჟურნალ-გაზეთების სააგენტოში და ქელიძის წიგნის მაღაზიაში.
 - ფოთში:—ავქსენტის ისიდორეს ძე ბიბილოუსთან.
 - პაქში:—ხიდდეკელის წიგნის მაღაზია (ნიკოლოზის ქ., ქალანთარის ქარვასლის პირდაპირ).
 - ზესტაფონში:—(ყვირილაში): ივანე დავითის ძე საყვარელიძესთან.
 - საბუნხაში:—პეტრე მაჭავარიანთან.
 - შარაშანში:—პარტენ ნასიძესთან.
 - განჯაში:—სოფრონ კანდელაკთან (სადგურზე).
 - გარში:—ანტონ კასრაძესთან.
- განცხადება პირველ გვერდზე—10 კაპ. სტრ., მეოთხეზე—5 კაპ. მთელი გვერდი გაზეთისა ცალკე მორიგებით. 12 თვ. 10 შ., 11-თ—9 შ. 50 კ., 10-თ—8 შ. 75 კ., 9-თ—8 შ., 8-თ—7 შ. 25 კ., 6-თ—5 შ. 50 კ., 5-თ—5 შ. 50 კ., 4-თ—4 შ. 75 კ., 3-თ—3 შ. 50 კ., 2-თ—2 შ. 75 კ., 1-თ—1 შ. 50 კ.
- საფოსტო აღრესი: Тифлисъ, Редакция „Иверія“.

*) ამ წერილის დასასრული, რომელიც წარმოადგენს დამოუკიდებელ სტატის, დაიბეჭდება მომავალ წლის ნომ. რედ.